

STÓRIA SARDA E DE SU SÀRRABUS

EDADI FENÌCIU-PÙNICA E ROMANA

UFÌTZIU LÌNGUA SARDA
DE SU SÀRRABUS

REGIONE AUTÒNOMA DE SARDIGNA
REGIONE AUTONOMA DELLA SARDEGNA

PROGETU FINANTZIAU DAE SA LEI 482/1999 E SA L.R. 22/2018

TULIS ANNUALIDADI 2023/2024

BIBLIOGRAFIA

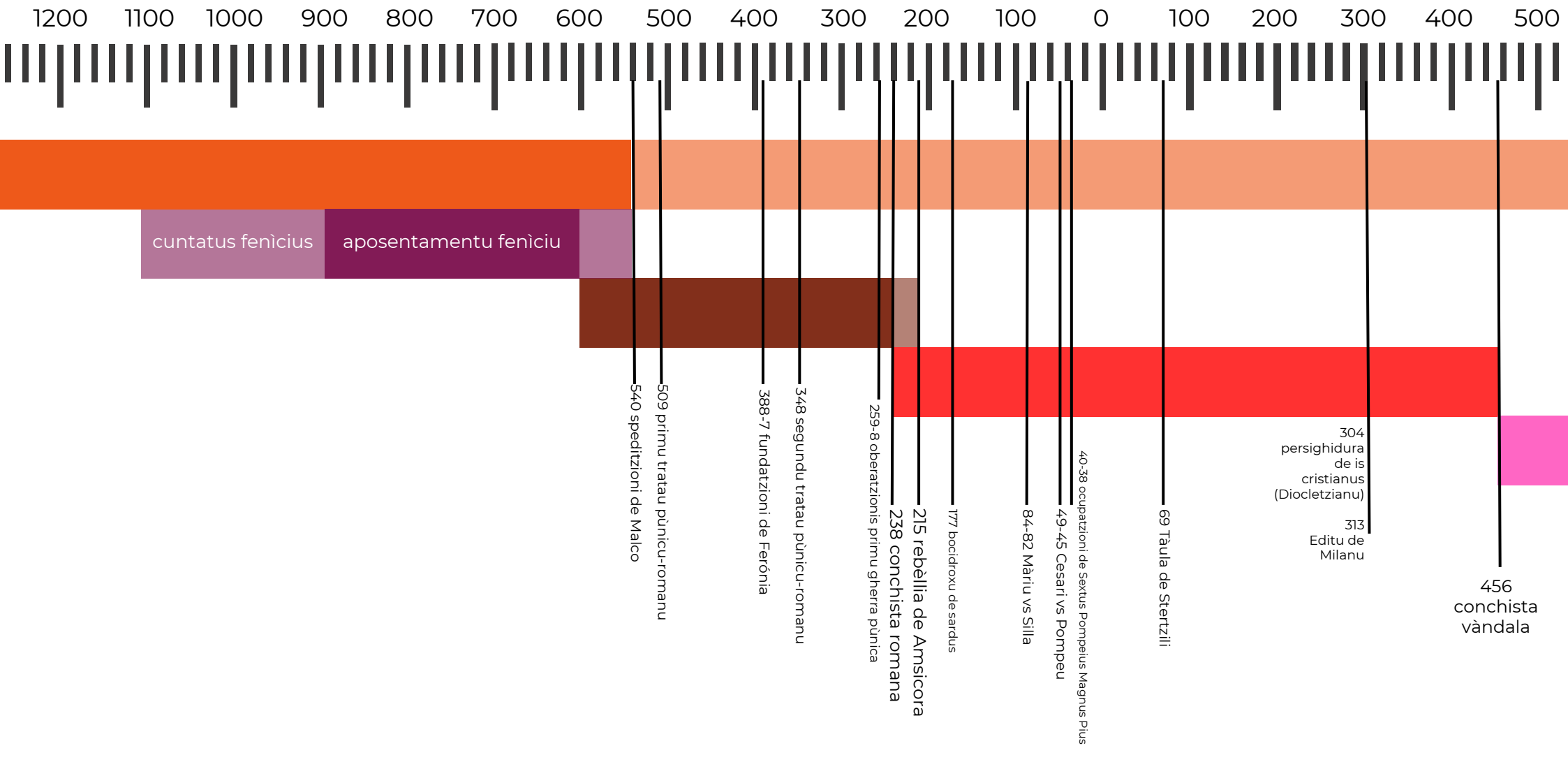
R. Ledda, *Censimento archeologico nel territorio del comune di Villaputzu*
R. Ledda, *Censimento archeologico nel territorio del comune di Muravera*
T. Pili, *Il Medioevo nella Sardegna sud-orientale*
M. Brigaglia, *La Sardegna Tutta la Storia in mille domande*
D. Salvi, *MONILI, CERAMICHE E MONETE (BIZANTINE E LONGOBARDE) DAL MAUSOLEO DI CIRREDIS (VILLAPUTZU - SARDEGNA)*
D. Salvi, VILLAPUTZU (CA), Iscrizione latina dalla località Santa Maria. Prime Testimonianze di Sarcapos

lamiasardegna.it
wikipedia.org

medas imàginis funt pigadas dae internet

operadori autori de custu materiali: Danilo Melis

CRONOLOGIA


1200
1100
1000
900
800
700
600
500
400
300
200
100
0
100
200
300
400
500
cuntatus fenìcius
aposentamentu fenìciu
540 speditzioni de Malco
509 primu tratu pùnicu-romanu
388-7 fundatzioni de Feròmia
348 segundu tratu pùnicu-romanu
259-8 oberatzionis primu gherra pùnica
238 conchista romana
215 rebèllia de Amsicora
177 bocidroxu de sardus
84-82 Màriu vs Silla
49-45 Cesari vs Pompeu
40-38 ocupatzioni de Sextus Pompeius Magnus Pius
69 Tàula de Stertzìli
304
persighidura
de is
cristianus
(Diocletzianu)
313
Editu de
Milanu
456
conchista
vàndala

CHINI FURIANT IS FENÌCIUS?

Is Fenìcius furiant una **pobulatzioni semìtica cananea** chi biviat in su Libanu de oi. Nodius po essi **grandus navigadoris e cummerciantis**, ma puru po ai introdùsiu e spainau **técnicas e connoscéntzias noas** cumenti a s'alfabetu, s'imbidru arrefinau, sa navigatzioni a de noti e medas àteras cosas...



CHINI FURIANT IS FENÌCIUS?

A cumentzai dae su séculu XI a.C. pesant un'**arretza de cummérciu** in totu su Mediterràneu fundendi citadis e mercaus nous. Candu is fenìcius lompint in Sardìnnia cumentzant a s'arrelatai in manera paxosa cun is nuraxesus e custus ddis permitint de **s'aposentai in is costeras sardas fàcias a su séculu IX a.C.**



IS PRIMUS INSEDIAMENTUS (SEC. IX A.C.)



Is Fenìcius s'aposentant in is costeras sardas, fundendi **biddatzolus nous** assoru de cussus nuraxesus. Sa parti ocidentali de Sardìnnia est interessada de prus dae custu fenómenu de aposentamentu fenìciu po mori de sa prus manna arrichesa minerària de cussus logus, de su fatu de essi prus assoru a is bias chi ndi beniant dae Cartàgini, su centru polìticu fenìciu prus de importu in cuss'àrea mediterrànea.

IS ARRELATUS CUN IS FENÌCIUS



Insediamentu nuraxesu de Muru Mannu in Tharros

Andendi a biri su svilupu urbanìsticu de su tempus stretzaus **duas situatzionis diversas** chi si faint a cumprendi cumenti furiant is arrelatus intra de is fenìcius e is sardus.

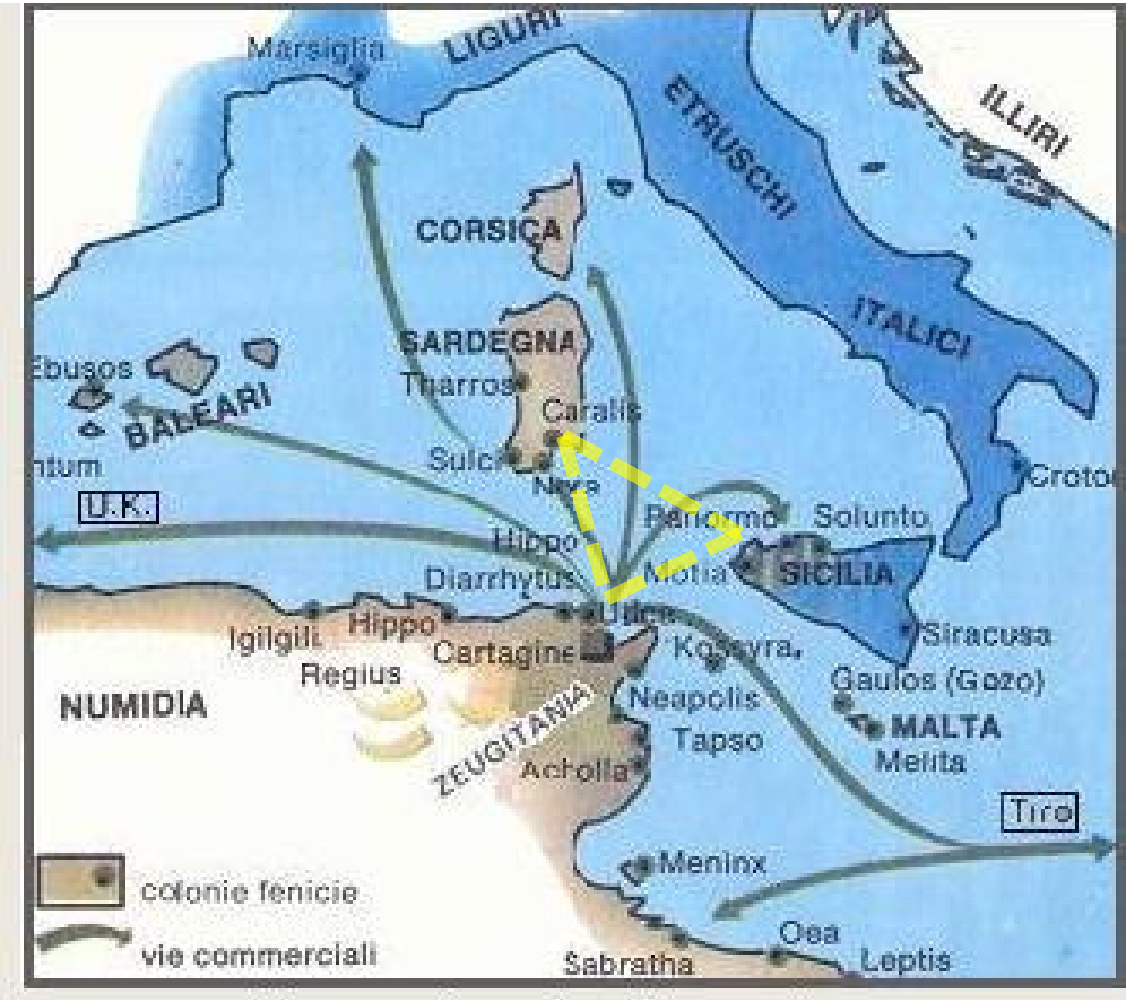
- A parti de **Aristanis** is insediamentus funt **stallaus**, sinnu de una cumbivéntzia paxosa ma distinta.
- A parti de su **Sulcis** is insediamentus funt prus **uniformis**, sinnu de una fusioni culturali e étnica.

SA FUNDATZIONI DE CARTÀGINI

Segundu sa traditzioni, s'**814 a.C.** est s'annu de fundatzioni de sa colónia de Cartàgini, in Tunisia. Luegus custa divenit **sa citadi prus de importu de su Mediterràneu ocidentali** e otenit una **grandu autonomia** (o segundu àteras interpretatzionis finas s'indipendéntzia) dae sa Fenìcia. Nascit sa **civiltadi pùnica**, cumpónnia dae una parti culturali fenìcia e una cutzorxali bérbera.



SA COLONIZATZIONI PÙNICA



is tretus de espansioni e su triàngulu pùnicu

Cartàgini, imoi autònoma, teniat a bisóngiu de assegurai su poderiu suu in sa zona. Is pùnicus movint deretus concas a is ìsulas de Sicìlia e Sardìnnia po ddas colonizai e s'assegurai su controllu de cussu triàngulu de mari pertocanti, su "triàngulu pùnicu", vitali po su cummérciu e sa seguresa cartaginesa. **In su séculu VI a.C. is pùnicus sbarcant in is costeras sardas** e a bellu a bellu imbucant in is montis agatendi perou sa **resisténtzia de is nuraxesus** chi arrennescint a firmai custa primu invasioni pùnica.

S'ARROLU DE IS CITADIS FENÌCIU-NURAXESAS

No est crara sa positzioni polìtica de is colónias fenìcias. Seguru est ca is **nuraxesus** si furiant ammesturaus parìciu in cussu cuntestu giai ca ndi teniant unu **grandu vantàgiu cummerciali**. Difatis segundu unus cantu studiosus, finas custas citadis fenìciu-nuraxesas si furiant postas contras a is invasoris pùnicus. Ma is nuraxesus arreconnosciant comuncas ca **fenìcius e pùnicus furiant sa própriu genti** e ca, a s'acabbada, a tenni is primus aposentaus in Sardìnnia furiat unu grandu vantàgiu militari po is invasoris pùnicus. Tandu, **is nuraxesus truncant is arrelatus cun is fenìcius e minàciant a is invasoris de essi prontus a sperdi is citadis de sa costera**.



Nuraxi-fortalesa de Arriu Mulinu (Terranoa), a craru de totu su gulfu e de s'insediamentu fenìciu (e seguramenti nuraxesus puru) de Ólbia.

S'INTERVENTU DE MALCO (540 A.C.)

Is pùnicus, po amparai is interessus insoru, mandant in Sardìnnia, in su **540 a.C.**, unu de is mellus generalis insoru, **Malco**, chi iat bintu medas batallas in Sicìlia contras a is aregus. Po is pùnicus furiat de fundóriu a tenni su controllu de sa Sardìnnia, e po is sardus invècias a mantenni s'indipendéntzia insoru. **Is sardus, custa borta puru, bincint a s'armada de élite pùnica** ma po nexi de is trupas de Malco **lompit sa malària**, chi eus a sperdi scéti in is annus 1946-1950.

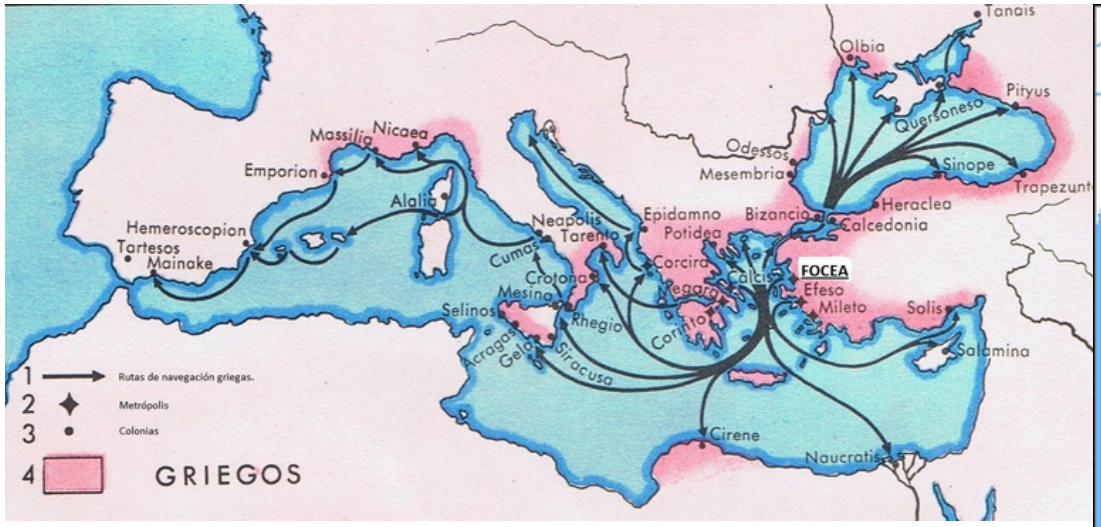


Sa fortalesa pùnica de Monti Sirai est stétia conchistada e torrada a conchistai a prus passadas dae nuraxesus e pùnicus.

SU CUNTESTU MEDITERRÀNEU OCIDENTALI

Is gherras sardu-pùnicas tocant postas aintru de su cuntestu de su Mediterràneu ocidentali, interessau dae **tres poténtzias** in grandu espansioni:

- is **pùnicus**, interessaus a su controllu de Ibéria, Balearis, e pruschetotu Sardìnnia e Sicìlia (cunténdia cun is aregus) po mantenni su “triàngulu”;
- is **aregus**, interessaus a colonizai Ocitània e pruschetotu sa Sicìlia (cunténdia cun is pùnicus) e s’Itàlia meridionali (cunténdia cun is etruscus);
- is **etruscus**, interessaus a mantenni su controllu in s’Itàlia meridionali e sa Córsica (cunténdias cun is aregus).



S’espansionismu aregu (in pitzus) e sa spainadura de is colónias de is tres poténtzias cun is sighentis batallas cun is aregus.



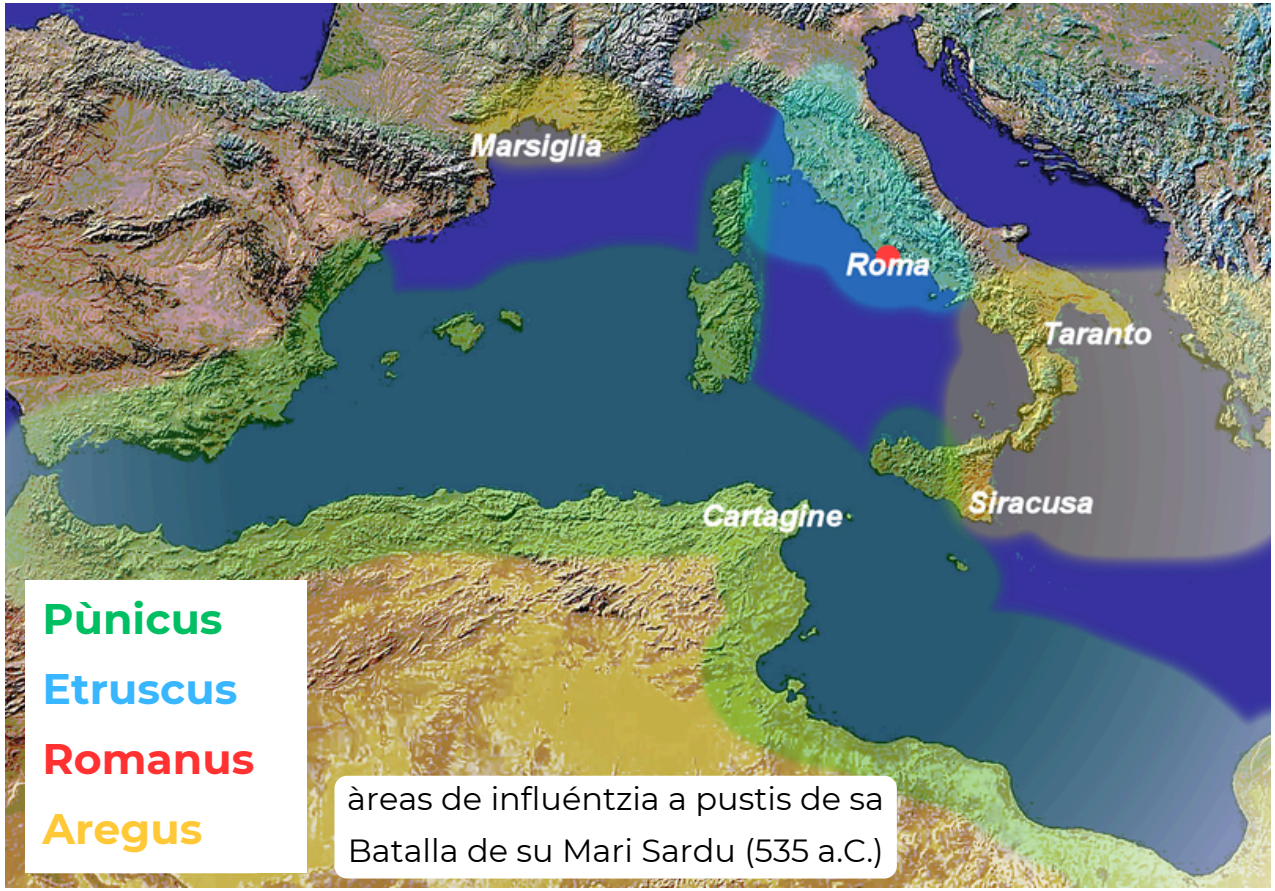
SA BATALLA DE SU MARI SARDU (535 A.C.)



Sa Sardìnnia puru divenit teatru de is batallas de is àteras poténtzias. Is **aregus focesus** iant fundau sa **colónia de Alàlia**, in Córsica, e sa cosa iat strubbau meda siat a is **pùnicus** interessaus a sa Sardìnnia chi a is bixinus **etruscus**. Custas duas poténtzias tandu si ponint impari, cun su bisu de firmai in manera difinitiva s'espansioni arega in su Mediterràneu ocidentali. Sa **batalla** acuntessit in su **Mari Tirrenu**, intra de is ìsulas de Sardìnnia e Córsica. No est craru chini apat bintu a livellu militari ma scieus ca **is aregus iant tentu pérdidas aici mannas de lassai Alàlia** e si fuiri a Rhegio.

S'EGEMONIA PÙNICA IN SARDÌNNIA E CÓRSICA

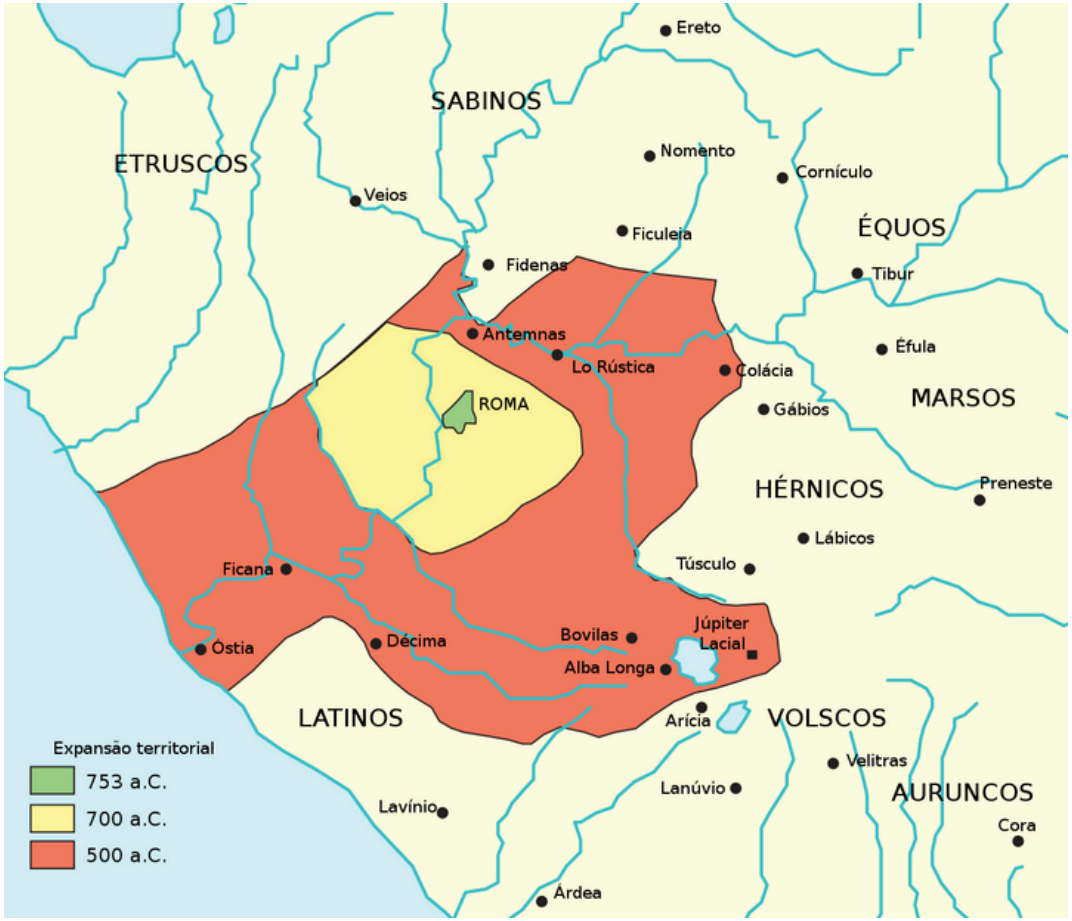
Dae imoi a innanti sa **Córsica** imbucat in s'**àrea de influéntzia de pùnicus** e etruscus, e sa **Sardìnnia** s'agatat strecada a una parti e a s'àtera dae is pùnicus. Fortis de custa situatzioni, is cumandantis pùnicus ***Hasdrubal*** e ***Hamilcar*** tentant un'àtera borta sa **conchista de sa Sardìnnia** ma is sardus ddus firmant ancora, custa borta in is **Campidanus**. In dónnia manera is pùnicus a bellu a bellu furiant pighendi sèmpiri prus poderi in sa parti sud-ocidentali de s'ìsula e fortzant a is **nuraxesus** a si sutumiti o a si pinnigai in is montis de su centru.



àreas de influéntzia a pustis de sa Batalla de su Mari Sardu (535 a.C.)



PRIMU TRATAU PÙNICU-ROMANU (509 A.C.)



In Itàlia sa **poténtzia de Roma** furiat ammanniendisiddi e cumentzant a dda arreconnosci finas àteras natzionis.

In su **510 a.C. is sardus si defendint** ancora dae is pùnicus e bocint a su cumandanti insoru *Hasdrubal*.

Su **509 a.C.** est s'annu de su **primu tratau pùnicu-romanu** chi at a **arreconnosci su domìniu de Cartàgini in Sardìnnia** arregulendi su cummérciu de is àteras natzionis cun s'ìsula. Custu tratau, auniu a unu **blocu navali pùnicu**, at a aterrai po sèmpiri su poderiu cummerciali nuraxesu.

FERÓNIA E SU SEGUNDU TRATAU PÙNICU-ROMANU (348 A.C.)





Segundu Diodoru Sìculu in su **388-7 a.C.** Roma mandat in Sardìnnia 500 colonus cun s'esentzioni dae is tributus.

Sa **colónia** fundada dae custus si pentzat chi fessat **Ferónia**, chi tenit su matessi nòmini de sa diosa romana amparadora de is plebeus. A cunfirma est stétia agatada una statuedda in brunzu de *Hercoles*, de faidura campana chi torrat a su séculu IV a.C.

Cartàgini torrat a afirmai su poderiu su in Sardìnnia proibendi a Roma, in su **348 a.C.** cun su **segundu tratau pùnicu-romanu**, su cummérciu e sa fundatzioni de citadis in Sardìnnia.

IS ARRELATUS CUN IS PÙNICUS

Sa **primu fasi de s'ocupatzioni pùnica** est stétia parìciu violenta e at portau a pesai unu ***limes***, intra de is duas natzionis, chi sighiat su Frumindosa, e agoa passàt in Ìsili, Jaroni, Asuni, Samugheu, Fordongianus, Neunele, Sédilu, Bolòtana, Bonolva, Macumere, Pàdria. Sa citadi de Ólbia abarràt una enclavi.



Cun su tempus is arrelatus funt mudaus e si faint pentzai chi in una **segunda fasi** siat nàscia una **cunfederatzioni sardu-pùnica**, e sa partzidura intra de **duas sociedadis sardas**: cussa **sardu-pùnica**, integrada in su cuntestu pùnicu, e cussa **sardu-nuraxesa** chi manteniat is caràtiris identitàrius suus. Is sinnus chi inditant custa mudadura funt:

- arrastus de **cummérciu** intra de is duas partis;
- sa **fusioni de is custumàntzias** e de is cultus;
- is sardu-pùnicus pigànt parti a s'**esércitu pùnicu** cumenti a un'élite de is mercenàrius, participànt finas is sardu-nuraxesus (cussus chi ant a allomingiai "**sardus peddanus**") cumenti a alliaus, contras a is romanus puru.

RELIGIONI SARDU-PÙNICA



Melqart



Ashtart



Diosa Mama



Sardus Pater



Demetra e Kore



assimbillàntzias simbólicas-religiosas intra vàrias culturas

TOPHET

Su *tophet* furiat un'àrea sagrada innui ponni is urnas cun aintru su cinisu de is pipieddus nàscius mortus o mortus a primadiu, a bortas acumpangiaus dae una strina rituali de animalis abbruxaus (pruschetotu pillonis e angioneddus). Assoru de is *tophet* nc'est sèmpiri unu tempru po fai is ritualis a is divinidadis.









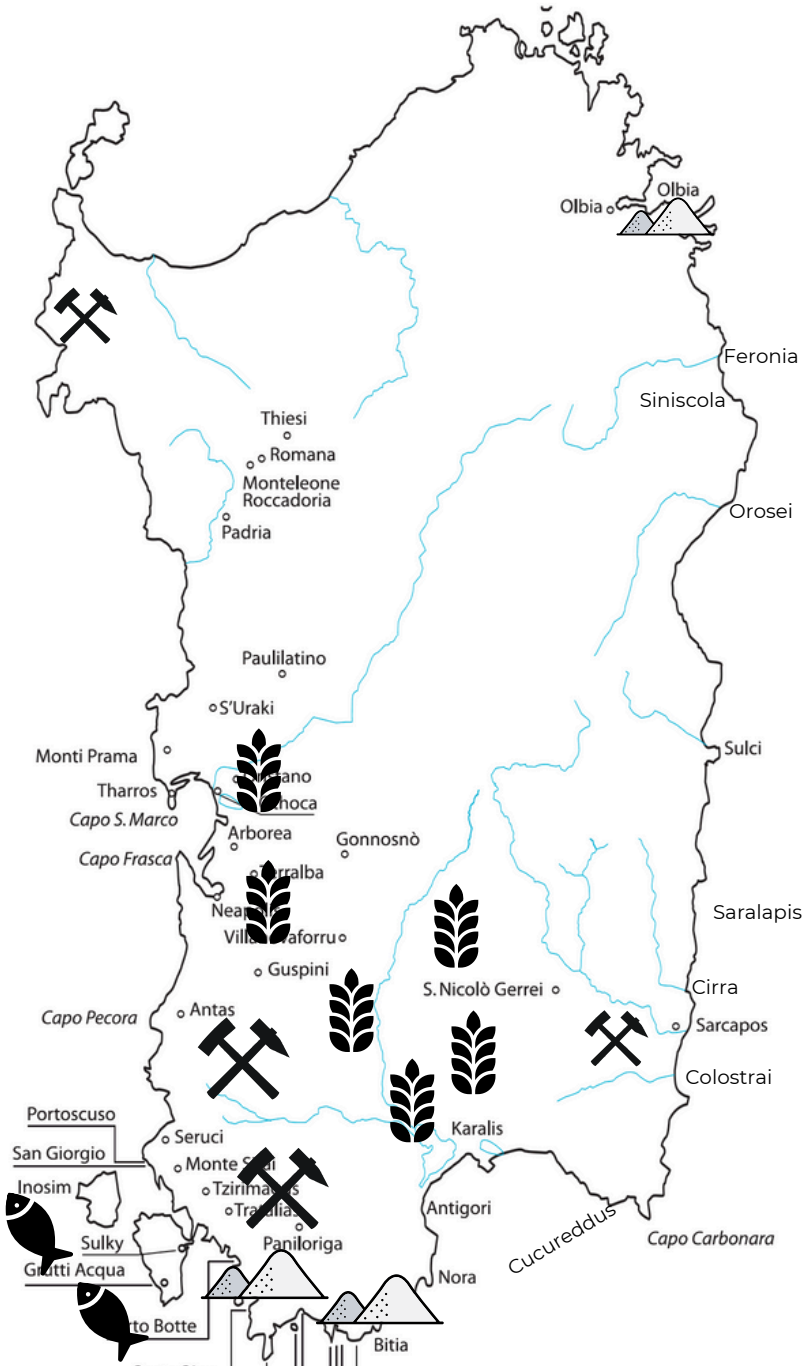


CUNFRONTUS INTRA DE FENÌCIUS E PÙNICUS IN SARDÌNNIA

A livellu polìticu e económicu podeus agatai una mudadura sustantziali intra de su perìudu de sa preséntzia de is fenìcius e cussu de s'ocupatzioni pùnica.

FENÌCIUS	PÙNICUS
citadis-stadu autònomas	citadis autònomas in s'amministratzioni de su logu ma sena de poderi asuba de sa polìtica internatzionali
cummérciu lìbberu	latifundus, cummércius controllaus

S'ECONOMIA IN SU PERÌUDU PÙNICU



S'economia pùnica in Sardìnnia:

- estratzioni de prumu e ferru
- cortura de su lori
- cortura de s'olia po fai ollu
- cortura de s'axina po fai binu
- cortura de su linu
- cortura de matas de fruta e ortolìtzias
- arregorta de su sali
- pisca

IS OGETUS NOUS

In custu perìudu non nc'at grandu diversidadi de ogetus, cumenti eus biu mancai in s'edadi prenuraxesa e nuraxesa, ma comuncas imbucant annoadura particularis cumenti a sa "fraschedda de su pilligrinu" e s'imbidru arrefinau.



fraschedda de su pilligrinu

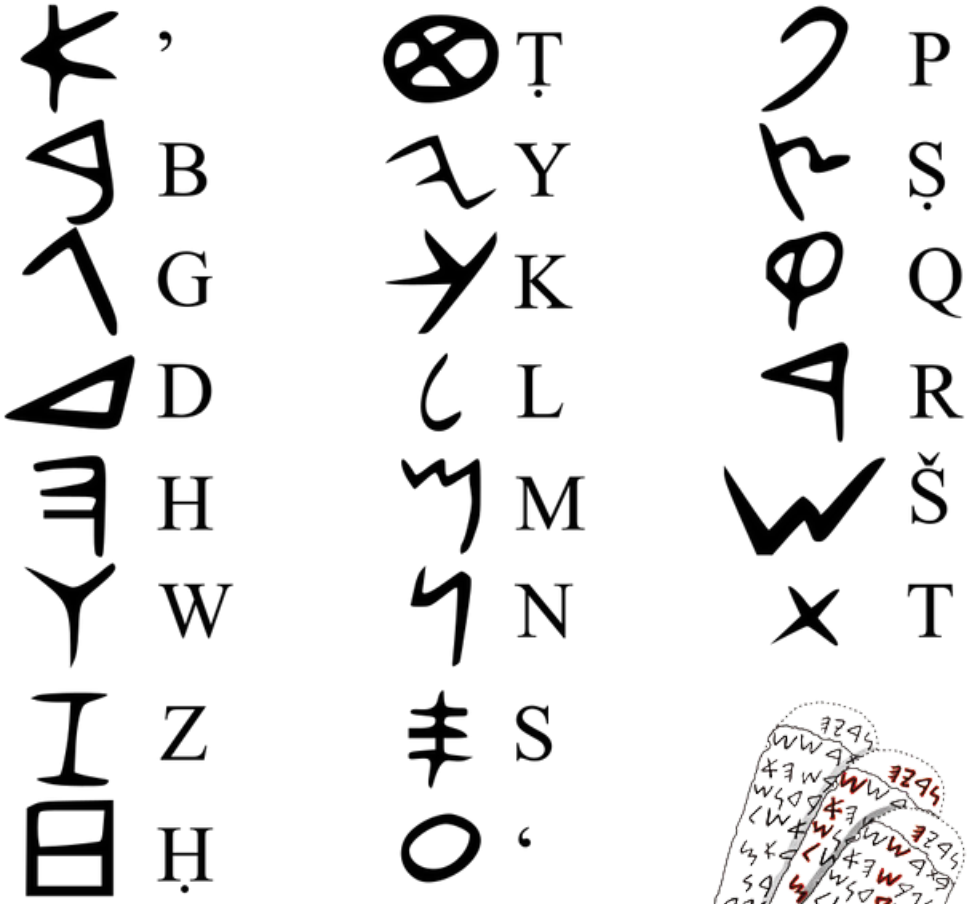


guturada de pasta de imbidru
dae sa Necrópoli de Funtana Noa (Ólbia)

SA STELI DE NORA

Est unu contoni de pedra de arena tacheddau a caràtiris fenìcius, agatau in su 1773 incasciau in una muresina assoru de sa crésia de Sant'Efis in Nora. Oindii non teneus una tradusidura segura e segundu unus cantu studiosus inderetura ndi dd'ammancat s'arrogu de pitzus





DINÀMICAS INSEDIATIVAS E REPERTUS FENÌCIU-PÙNICUS DE SU SÀRRABUS

INSEDIAMENTUS FENÌCIU-PÙNICUS IN SU SÀRRABUS

Sa parti orientali de Sardìnnia est stétia interessada prus pagu dae s'aposentamentu de is semìticus. Is pagus insediamentus, pruschetotu in sa costera, càstiant a is minas sarrabesas, arricas de prumu e prata, e faiant de scalu in is bias de mari segundàrias concas a s'Etrùria e sa Campània.





Cucureddus



Monti Nai (?)

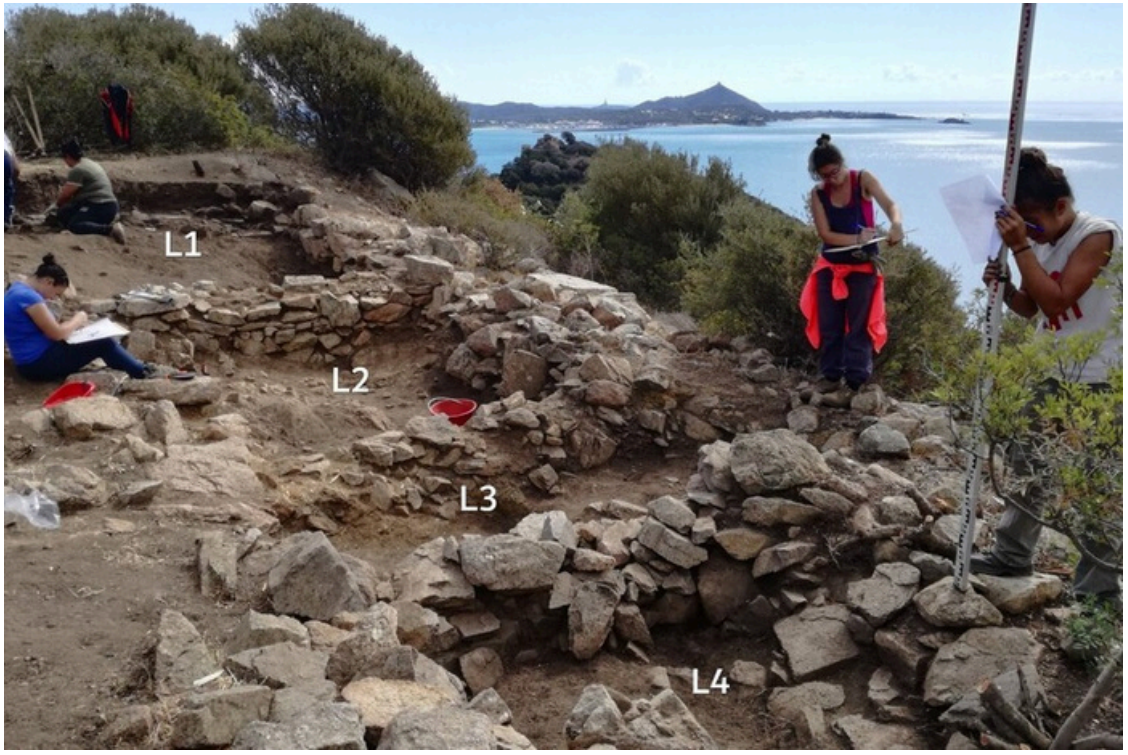


Sàrcapos

CUCUREDDUS

Biddatzolu fenìciu pesau assoru de unu situ nuraxesu, abbitau intra de su 650 a.C. fincias a su 540 a.C. candu dd'ant postu fogu (fortzis in is scórrius cun is invasoris cartaginesus). Furiat su primu scalu sardu chi agatànt lompendi dae s'Àfrica. S'agatant is arrastus de fàbbricus retangularis, seguramenti parti de unu tempru dedicau a *Ashtart* innui si faiat sa prostitutzioni sagrada.





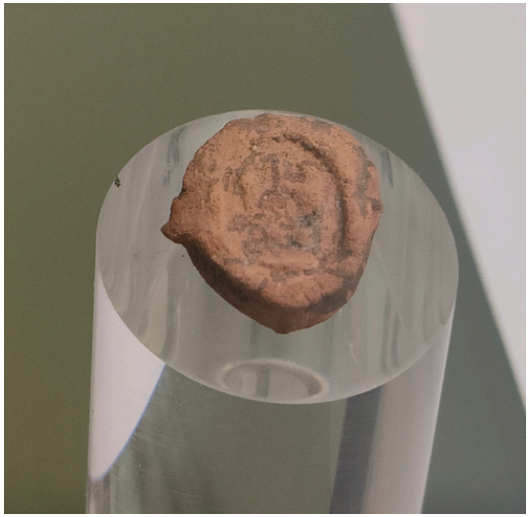
campànnia de sgavus de su 2018

REPERTUS DE CUCUREDDUS

repertus in su Museu Archeológicu de Crabonaxa









REPERTUS DE CUCUREDDUS

repertus in su Museu Archeológicu de Crabonaxa





FORTALESA PÙNICA DE MONTI NAI

Unu situ particulari, ancora de cumprendi beni, cumpónniu dae muresinas e domixeddas a pranta retangulari, totu assoru de unu protonuraxi, unas cantu pedras fitas e is arrastus de unu biddatzolu mesuevali.









ISCRITZIONI DE COLOSTRAI



Barreca arremonat custu contoni de granitu monolìticu, artu m. 2, largu m. 0,65, grussu m. 0,30, agatau in is arruinas de unu tempru romanu in loc. Santa Maria de Colostrai (?). Su contonellu portàt tacheddadas **duas lìteras pùnicas** (*ain* e *aleph*), chi torrant a su séculu III a.C. Sa funtzioni sua podiat essi a tipu contonellu in sa bia antiga de costera chi dae Crabonaxa portàt a Sàrcapos.

SÀRCAPOS

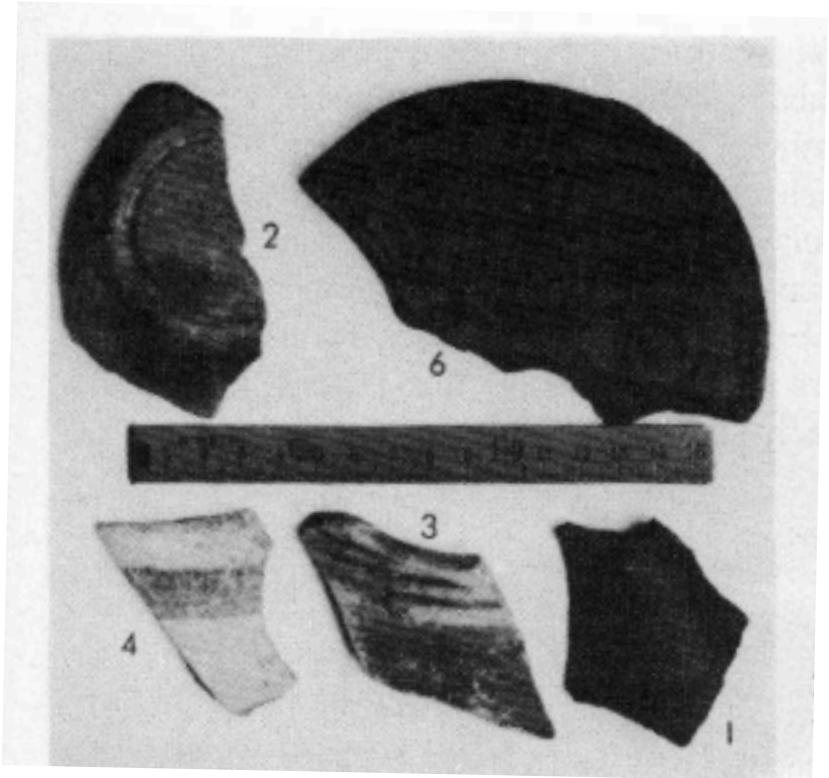


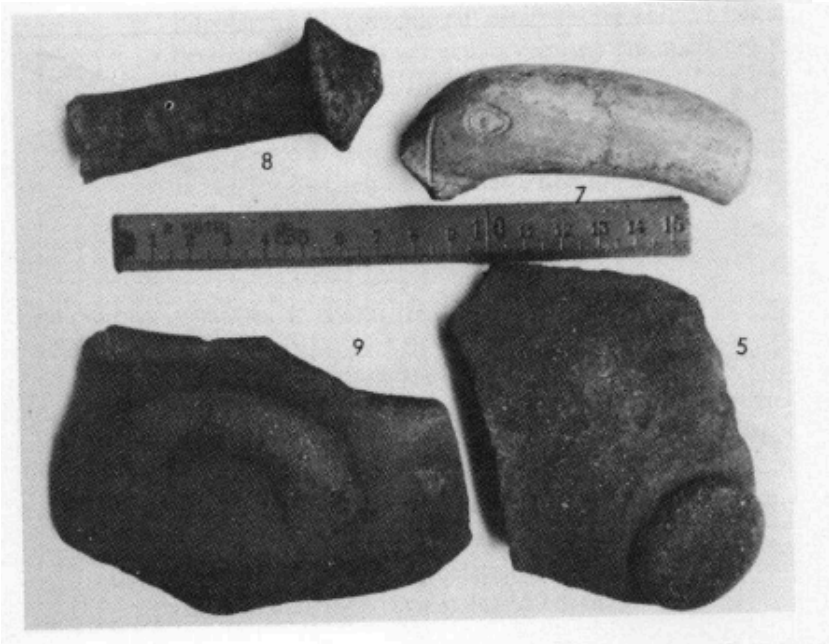


Portu de frùmini postu in un'isca de su Frumindosa, pesau dae is fenìcius e bìviu fincias a su séculu VIII p.C., candu s'insediamentu est stétiu sbandonau po mori de is scurrerias de is morus. Furiat su centru prus de importu de su territóriu e si pentzat chi su topónimu Sàrrabus ndi bengat dae su nòmini de custu portu.

Cun is sgavus ant agatau unu fàbbricu retangulari de imperu industriali e una necrópoli pùnicu-romana cumpónnia dae 174 tumbas.

REPERTUS FENÌCIU-PÙNICUS DE SÀRCAPOS





01) arrogu de crullu truncu-cónicu de marighedda fenìcia a óru a tres atzas, sec. VII a.C.

02) fundu cun “bròcia suspéndia” de màriga fenìcia manna, cun probbàbbili forma truncu-cónica o cordolinuformi, sec. VII a.C.

03) arrogu de pala e de crullu de vasu pùnicu decorau a parti de foras cun una tira e a corrieddas pintolinas, sec. V a.C.

04) arrogu de vasu pùnicu decorau a parti de foras a tiradas pintolinas, sec. V a.C.

05) fundu a butoni de ziru cummerciali fenìciu, sec. VII-VI a.C.

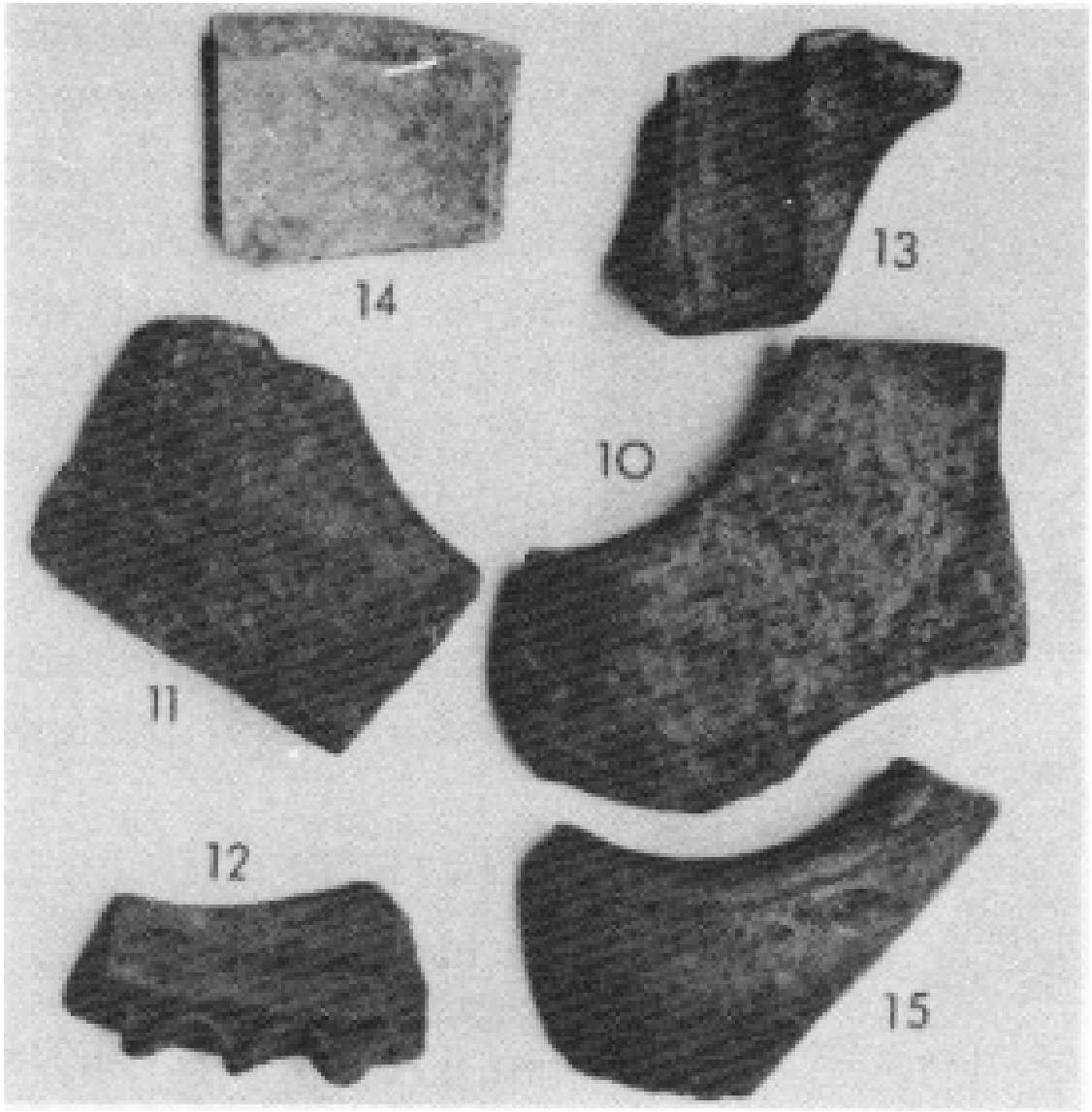
06) arrogu de madrixi pùnica po panis sagraus a decoratzioni fitomorfa, sec. VI a.C.

07) arrogu de màniga de vasu, figuranti unu gurfinu stilizau (?), sec. IV-III a.C.

08) pitzu fàllicu de vasu pùnicu mannu, decorau cun una tirada pintolina, sec. IV a.C.

09) arrogu de urnixedda pùnica, cun corpus subglobulari e màniga orizontali, sec. IV-III a.C.

REPERTUS FENÌCIU-PÙNICUS DE SÀRCAPOS



10) arrogu de buca de ziru cummerciali pùnicu, siluriformi (terràllia groga), sec. IV a.C.

11) arrogu de buca de ziru cummerciali pùnicu, siluriformi (terràllia pintolina), sec. III a.C.

12) arrogu de óru de banniera modanada e decorada a fàscia ornada a imprentas de didus, sec. III a.C.

13) pitzu de banniera modanada e decorada a fasci frogiada a imprentas de didus, sec. III a.C.

14) arrogu de cupa pùnica decorada a fasci pintolina, sec. V a.C.

15) arrogu de óru a setzioni triangulari de zirixeddu tardu-pùnicu, sec. III a.C.

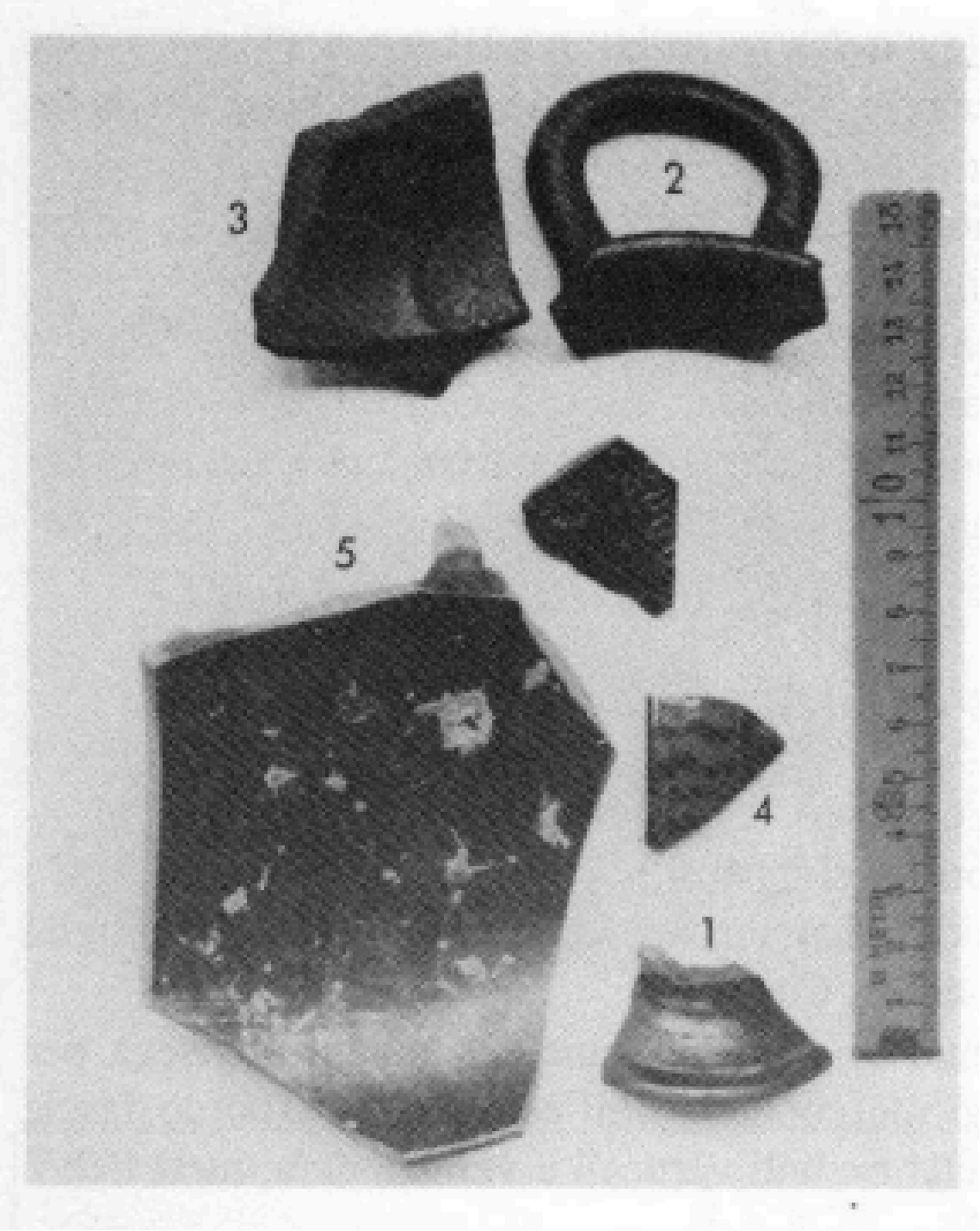
REPERTUS FENÌCIU-PÙNICUS DE SÀRCAPOS (M.A.N.C.)



pramixedda votiva pùnica

in folla de oru (IV-III a.C.)

REPERTUS AREGUS E ITÀLICUS DE SÀRCAPOS



01) pei de cupa ionica B2, 580-540 a.C.

02) màniga e óru de *skiphos* àticu, acabbu V sec., cumentzu sec. IV a.C.

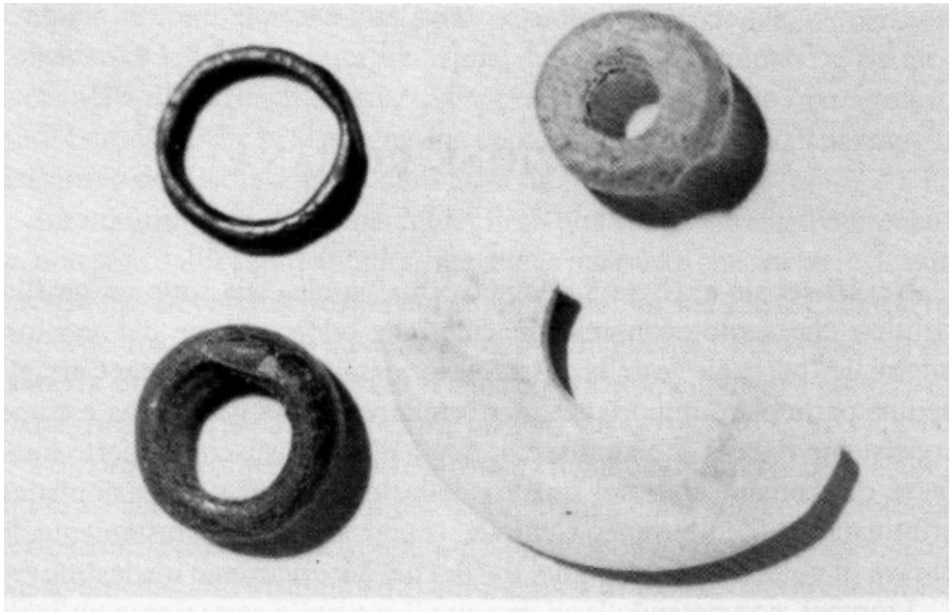
03) pei de cupa àtica, tinta niedda, forma 22 Lamboglia (?), 420-400 a.C.

04) arrogu de óru de *lekane* (?), cun risega po su crobercu; a parti de foras asuta de s'óru, fasci decorada a undas verticali in tinta niedda, metadi de su sec. V a.C.

05) arrogu de campana-A, primu metadi de su sec. II a.C.

06) arrogu de cupa, forma 27 Lamboglia, de sa butega latziali "des petites estampilles", acabbu de su sec. IV a.C., cumentzu de su sec. III a.C.

MATERIALIS DE SU MONTI DE CIRRA





In su Casteddu de Cirra iant agatau unus cantu repertus pùnicus: una pariga de elementus de guturada pùnica e unu soddu pùnicu de brunzu. No est craru chi su casteddu etotu siat stétiu pesau impitzus de fàbbricus prus antigus mancai romanus o inderetura pùnicus.

Si pentzat ca custus repertus siant prus che àteru su chi abarrat de una scurreria nuraxesa fata a una nai pùnica assoru de su mari de Murtas, opuru frutu de unu scàmbiu cummerciali.

SA PRIMU GHERRA PÙNICA E SA CONCHISTA ROMANA

IS GHERRAS PÙNICU-SIRACUSANAS

Is pùnicus no iant ancora cumpriu sa conchista de sa Sicìlia e, dae su 480 a.C., sighiat sa gherra cun is aregus, precisu cun sa *polis* de **Siracusa**. In su 316 a.C., cun sa nómina de ***Agathokles*** a tirannu de sa *polis*, is pùnicus s'agatant contras a unu grandu stratega chi arrennescit, po unu perìudu, a portai sa gherra in Àfrica e a nci ddus bogai dae sa Sicìlia. Scéti in su **306 a.C.**, in unu momentu de debbilesa militari de *Agathokles*, is pùnicus arrennescint a arriguberai is territórius sicilianus, lassendi comuncas tretu a su tirannu siracusanu, chi s'agatat giai prontu a s'espandi in sa Grécia Manna. Est in custu cuntestu chi **Roma e Cartàgini torrant a fai unu acórdiu impari**.



Cartàgini

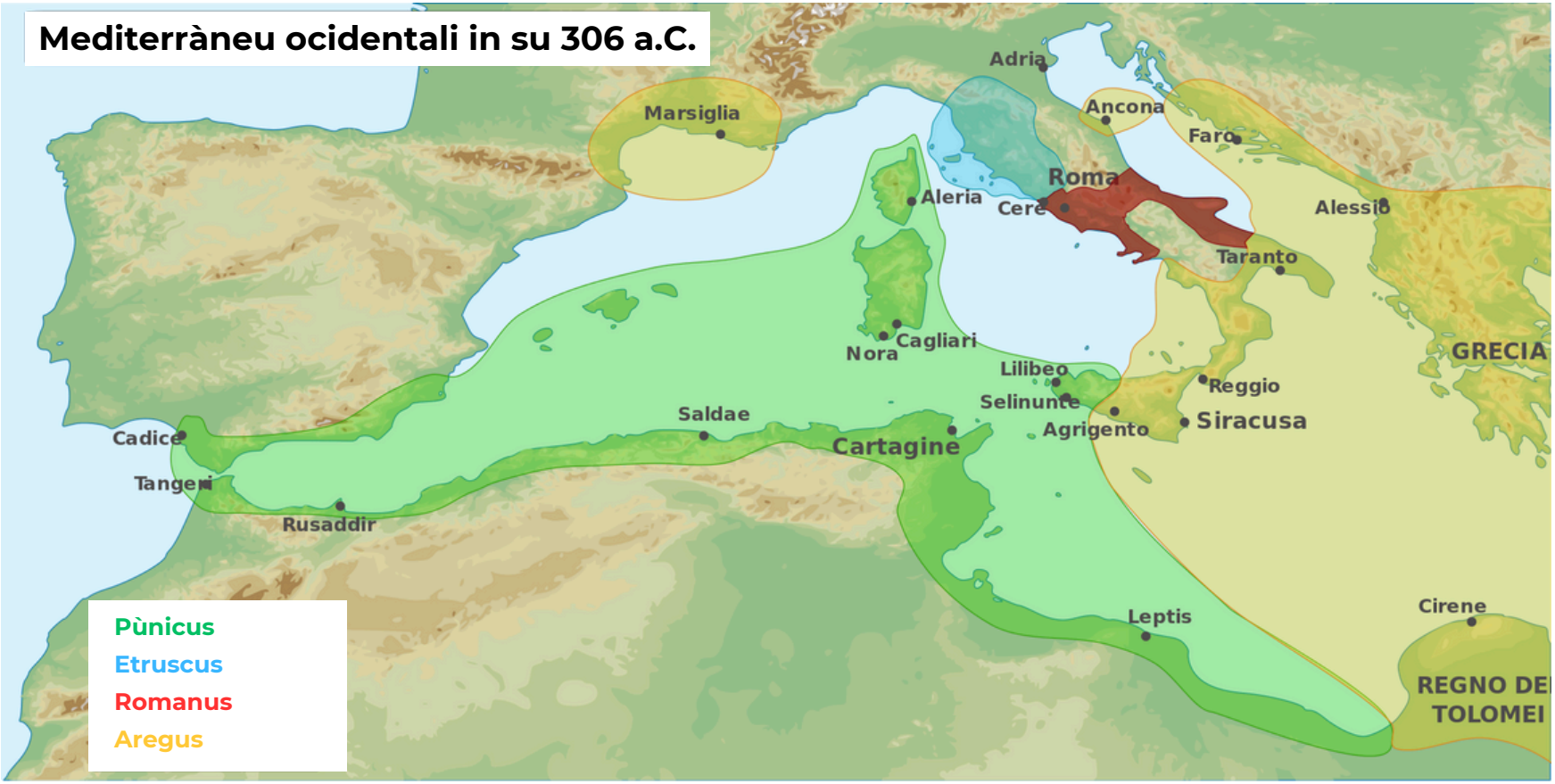


Siracusa

SU DE TRES TRATAUS PÙNICU-ROMANUS (306 A.C.)

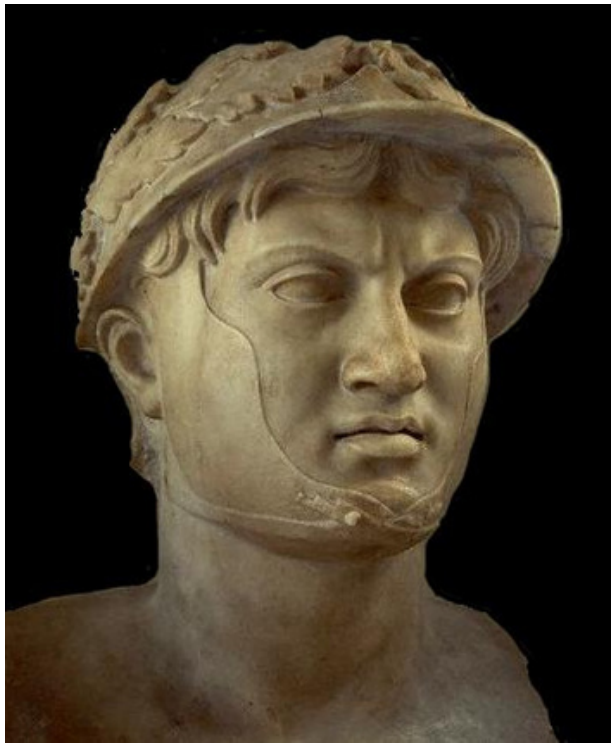
In su 306 a.C. romanus e pùnicus firmant unu tratau nou, su de tres, innui Roma s'impìnniat a non strubbai is afàrius cartaginesus in Sicìlia, e Cartàgini s'impìnniat a non strubbai is afàrius romanus in Itàlia. Is vantàgius furiant:

- **po Cartàgini**: fai impossìbbili chi *Agathokles* pedessit agiudu a Roma in manera de podi cumpriri sa conchista de sa Sicìlia;
- **po Roma**: evitai atacus pùnicus in su interis chi Roma furiat impinniada in is gherras sannìticas.



SA SITUATZIONI PRIMA DE SA GHERRA

S'esperiéntzia de *Agathokles* furiat acabbada, is gherras sannìticas puru. Sa triva noa po is duas poténtzias imoi furiat ***Pýrrhos***, chi probbat parìciu siat is romanus in su Sud Itàlia chi is cartaginesus in Sicìlia. Sa batalla difinitiva est cussa de ***Maleventum* (*Beneventum*)** de su **275 a.C.** innui is romanus bincint a *Pýrrhos*. De is gherras pìrricas is ùnicus a ndi tenni vantàgiu ant a essi **is romanus chi ant a acabbai de conchistai s'Itàlia meridionali**. Invècias is pùnicus non ant a tenni peruna conchista in sa Sicìlia tanti bramada, antzis s'ìsula s'agatat partzia in tres natzionis: pùnicus, siracusanus e mamertinus.



Pýrrhos



recostrutzioni de sa Batalla de *Maleventum* (275 a.C.)

CASUS BELLI: IS MAMERTINUS

Is mamertinus furiant una **populatzioni itàlica campana** pinnigada in s'**esércitu mercenàriu de *Agathokles***. A pustis de is gherras, agatendisiddi sena de trabballu, **iant ocupau sa zona de *Messana*** e dae ingui moviant po fai scurrerias a dannu pruschetotu de **Siracusa**. In su 270 a.C., **Ieroni**, su stratega nou de Siracusa, scaddat a is mamertinus in sa Batalla de *Longano* e, **in su 265 a.C., est prontu a assediai *Messana***. **Is mamertinus pedint agiudu** a **Cartàgini** chi ddis ócupat cun is sordaus su portu de *Messana*. Siracusa si pinnigat a lestru. Is mamertinus non s'abetànt un'ocupatzioni pùnica e tandu tzérriant a **Roma** pedendideddi agiudu po si ndi libberai de is cartaginesus.



IS ROMANUS IMBUCANT IN SICÌLIA (264 A.C.)

In Roma dibbatant meda asuba de sa chistioni. Agiudai a is mamertinus boliat nai a imbucai in Sicìlia, est a nai a **truncai su de tres trataus pùnicu-romanus** (306 a.C.) intzullendi de aici sa gherra contras a Cartàgini. Ma lassai cumpriri sa conchista de sa Sicìlia a Cartàgini podiat ponni in pirìgulu is possedimentus romanus terramannesus. Is romanus sceddant de intervenni, e in su **264 a.C.** passant su Strintu de Messina, apaxant a lestru a is mamertinus e movint gherra a is siracusanus e a is cartaginesus. **Cumentzat sa primu gherra pùnica**.

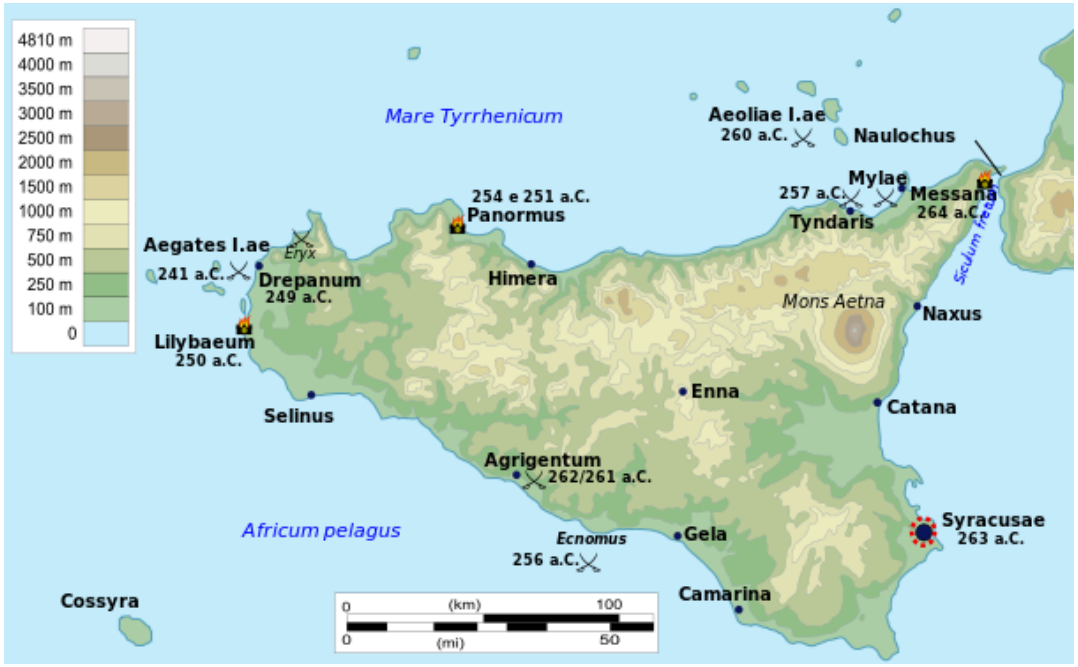


is romanus funt is primus e is ùnicus a ai pesau unu ponti in su Strintu de Messina

SA PRIMU GHERRA PÙNICA (264 A.C. - 241 A.C.)

Sa gherra si cumprit siat in batallas de terra chi de mari. Is romanus a lestru conchistant sa parti orientali de sa Sicìlia e fortzant **Siracusa** a divenni **alliau** insoru. A bellu a bellu ócupant totu s'ìsula fortzendi is pùnicus a si pinnigai in is fortalesas insoru. Sa segunda fasi de sa gherra est fata dae grandus **batallas in su mari** cumenti a cussa de is Ìsulas Eólias e de Milatzu (260 a.C.) e **Cabu Ecnomo (256 a.C.)**. A pustis is romanus abrexint unu fronti finas in **Àfrica** aprietendi parìciu a is pùnicus ma sena de otenni grandus bìncidas. In su interis, in terra siciliana, is romanus nci bogant is ùrtimus pùnicus dae is fortalesas de *Panormus* e *Lilybaeum*. **Sa batalla difinitiva est cussa navali de is Ìsulas Ègadis in su 241 a.C.** e ***Hamilcar Barca* decrarat s'arréndida de Cartàgini**.

batalla	annu	bincidoris
Ìsulas Eólias	260 a.C.	pùnicus
Milatzu	260 a.C.	romanus
Cabu Ecnomo	256 a.C.	romanus
Ìsulas Ègadis	241 a.C.	romanus



SPEDITZIONI DE LUCIUS CORNELIUS SCIPIO (259 A.C.)

Sa Sardìnnia abarrat testimòngia muda de totus custus acuntéssius militaris, a parti duas oberatzionis in sa primu fasi de sa gherra chi dda pertocant, mancai dae atesu. Sa primu est cussa de *Lucius Cornelius Scipio* de su 259 a.C.



Su cumandanti romanu ghiat 120-125 cuincuiremas (2 legionis) e a lestru **conchistat Aléria** e fai aposentai unu presìdiu romanu po **poderai sa Córsica**. Su bisu de s'oberatzioni furiat su de aterrai calisiat minàcia assoru de Roma in su interis chi su mannu de s'esércitu furiat atesu cumbatendi in Sicìlia. A pustis *Lucius* calat a bàsciu e in is Bucas de Bunifàtziu agatat una flota pùnica chi, biendi su schilìbriu cun is fortzas romanas, si fuit in Sardìnnia. *Lucius* dda sighit ma luegus dda perdit e tandu pentzat de ferri Ólbia ma, arrexonencidendi asuba de is arriscus de cussu logu (sendi unu gulfu strintu e beni controllau), sceddat de torrai a Roma.

SPEDITZIONI DE GAIUS SULPICIUS PATERCOLUS (258 A.C.)

A pustis de s'interventu romanu in Aléria e sa scantzada assoru de Ólbia **furiat craru s'interessu de Roma po sa Sardìnnia**. Tandu, is pùnicus, a pustis de sa **batalla de Milatzu (260 a.C.)**, binta dae is romanus, mandant a su cumandanti **Annibali Gisconi** a **Sulki** cun su chi abarràt de sa flota cartaginesa. Ananti de su mari sulcitanu incorròciat sa flota de ***Gaius Sulpicius Patercolus***. **Sa batalla dda bincint is romanus** e Annibali Gisconi si fuit e sbarcat in Sardìnnia, ma is sordaus suus, po nudda prexaus, dd'aciapant e ddu ponint is gruxi.



TRATAU DE CATULUS (241 A.C.)

A pustis de sa Batalla de is Ègadis (241 a.C.), su cumandanti cartaginesu *Hamilcar Barca* (su babbu de su prus nodiu *Hannĭbăl*) decrarat s'arréndida de Cartàgini. A cuntratai cun issu est su cumandanti romanu *Gaius Lutatius Catulus* chi ddis proponit is sighentis cunditzionis de paxi:

- lassai sa Sicìlia e totus is ìsulas postas intra de s'Ità̀lia e sa Sicìlia;
- s'unu non podiat cuncordai alliàntzias cun is alliaus de s'àteru;
- pagai 2200 talentus intra de 10 annus, e 1000 a ddus pagai deretu;
- torrai totus is presoneris sena de riscatu.

Hamilcar est custrintu a acetai.



cammeu de Hamilcar Barca



Roma, Tempru de Giuturna in Campu Màrtziu
po celebrai sa Batalla de is Ègadis

GHERRA DE IS MERCENÀRIUS (241-238 A.C.)



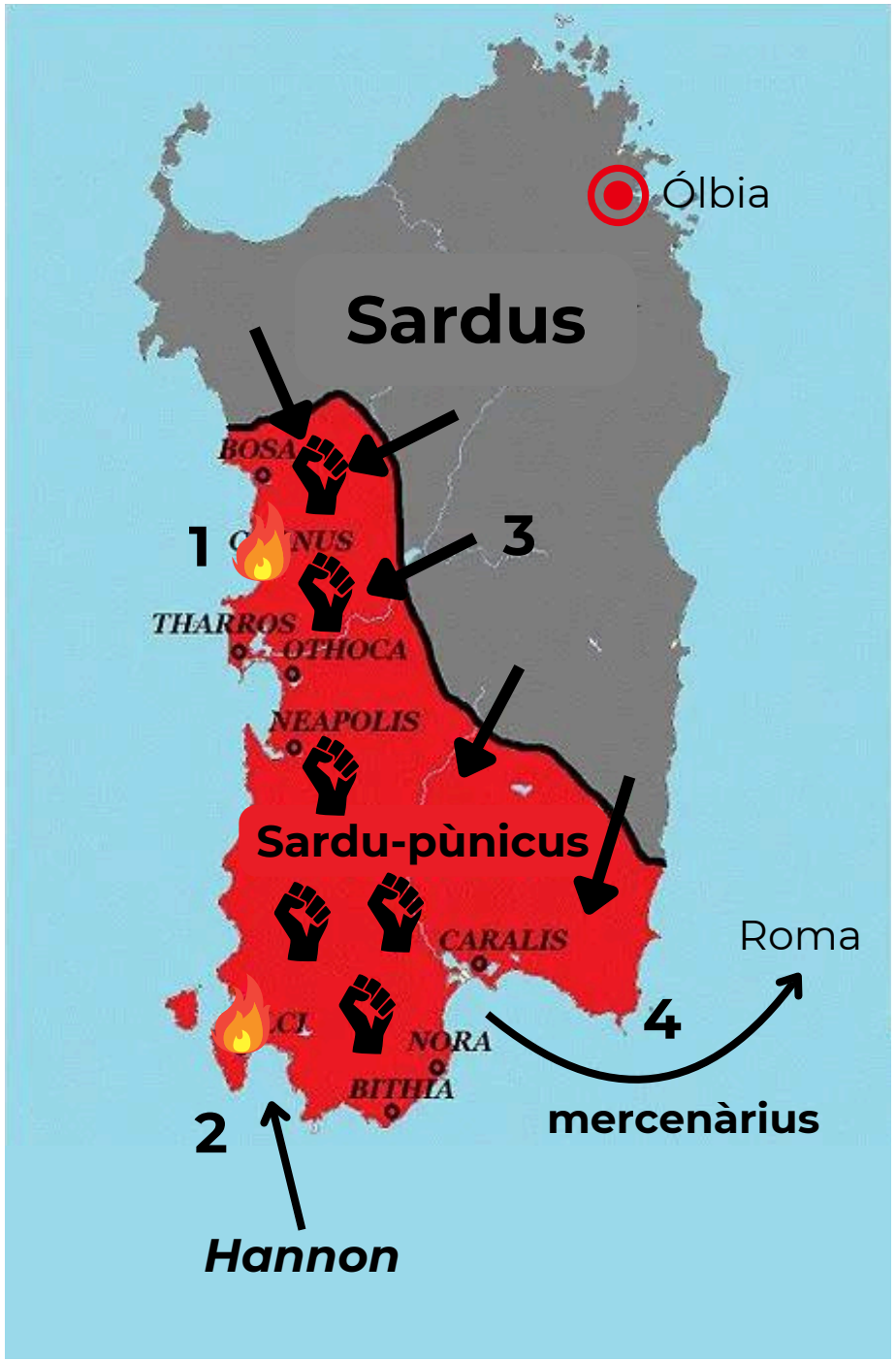
Spendius e *Matho*, is capus de s'avalotu

Una grandu diferéntzia intra de is pùnicus e is romanus furiat ca is primus teniant un'esércitu cumpónniu pruschetotu dae mercenàrius, invècias is segundus teniant un'esércitu arregulari de citadinus.

Acabbada sa primu gherra pùnica is cartaginesus depiant pagai e smobilitai 90.000 e prus mercenàrius. Sa situatzioni furiat dìliga meda poita is càscias de su stadu furiant sbuidas e Cartàgini s'agatàt sena de esércitu, ni defesas.

Po mori de unas cantu faddinas, sa situatzioni fuit de manu a is cartaginesus e is mercenàrius movint avalotu dae sa Lìbia fincias a lompi a assediai Cartàgini.

SA GHERRA DE IS MERCENÀRIUS IN SARDÌNNIA (241-238 A.C.)



1) In Sardìnnia puru nci furiat unu **presìdiu de mercenàrius** e lómpia sa nova dae s'Àfrica si furriant issus puru, bocendi a is guvernadoris cartaginesus de su logu. **In su 240 a.C. bocint finas a su cumandanti cartaginesu *Bostare***, chi si furiat incortau in sa fortalesa de **Cornus**.

2) **Cartàgini mandat a *Hannon*** cun un'esércitu a apasiguai sa situatzioni in Sardìnnia, ma **is trupas suas si fùrriant** e s'aunint a is mercenàrius, aciapant a *Hannon* e ddu ponint in gruxi assoru de Sulki.

3) Mancai **is sardus** collaboràn cun is pùnicus, imoi non podiant prus sunfriri totu custa strasura e **movint gherra siat a is mercenàrius chi a is pùnicus**, arrennescendi a libberai medas logus de s'ìsula.

4) Ma **is mercenàrius rebellus si fuint a Roma** e pedint a su Senau s'interventu de s'esércitu romanu po apaxai sa Sardìnnia.

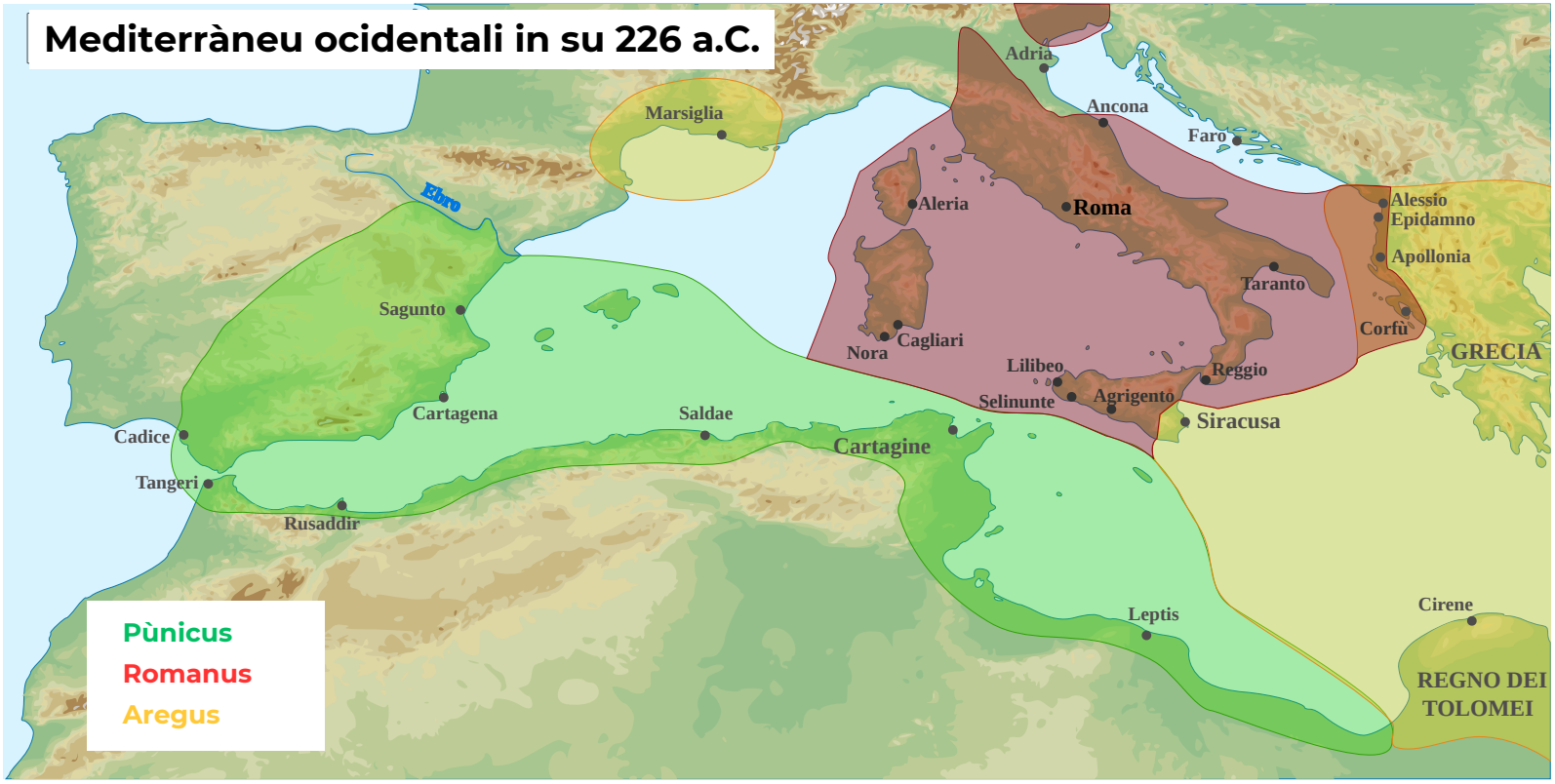
SU SBARCU DE IS ROMANUS IN SARDÌNNIA (238 A.C.)



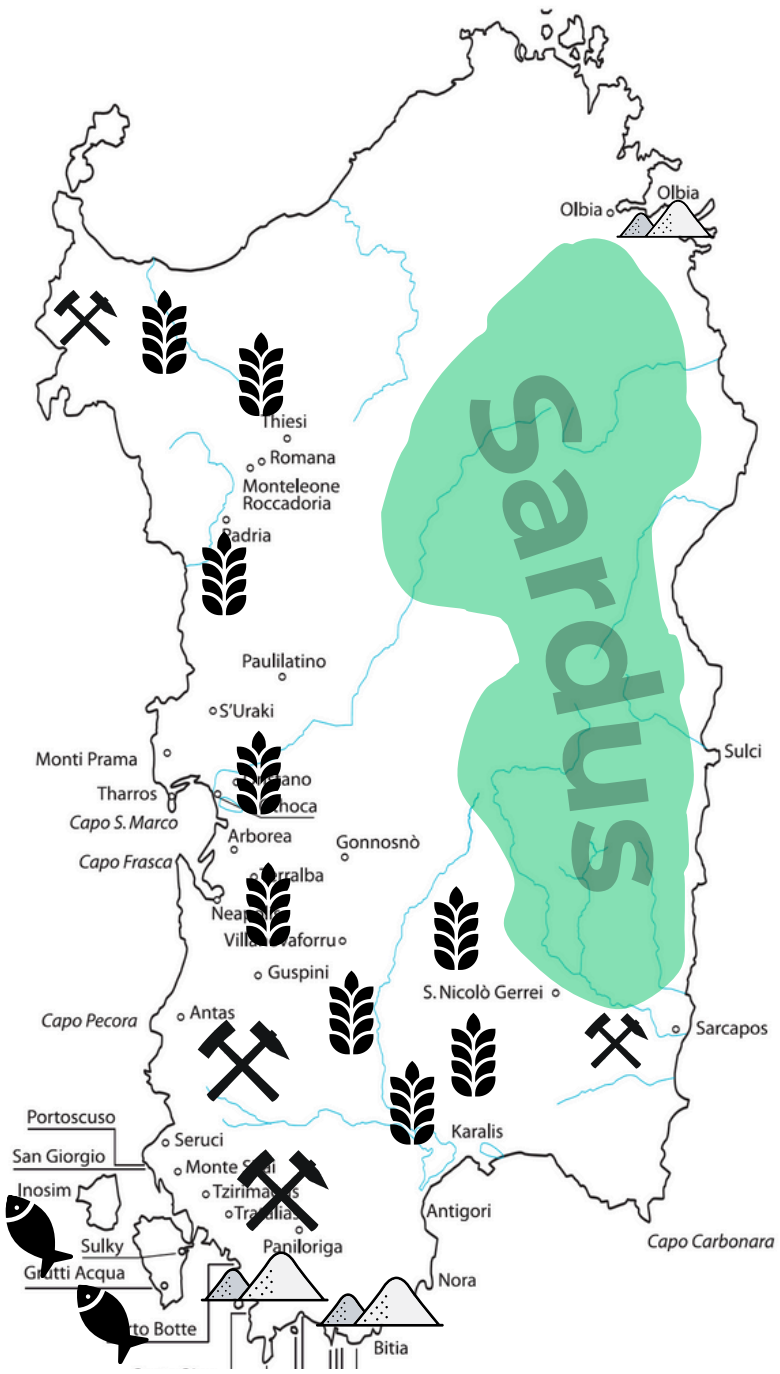
Roma arricit s'invitu e, sfrutendi su fatu ca is pùnicus si furiant aprontendi po torrai a conchistai s'ìsula, acusat Cartàgini de essi aprontendi invècias s'invasioni de su Làtziu, e ddi minàciat gherra. **Cartàgini non podiat sustenni un'àtera gherra** e s'agatat custrinta a s'arrendi e acetai **duas clàusolas noas in su Tratau de Catulus**: lassai sa Sardìnnia a is romanus e pagai àterus 1200 talentus. Roma in su 238 a.C. mandat is legionis cumandadas dae *Tiberius Sempronius Gracchus* in Sardìnnia, cumentzendi s'invasioni dae Caralis e Ólbia. Is sardus s'oponint cun fortza a s'ocupatzioni cun atzionis de gherrìllia e scurrerias a dannu de is insediamentus e de is campus romanus. Po medas annus Roma s'agatat custrinta a mandai sordaus po aterrai a is populatzionis sardas.

SA COSTITUTZIONI DE SA PROVÌNCIA (227 A.C.)

Dae is fontis stóricas romanas scieus ca s'esércitu romanu est intervénniu contras a is sardus in is annus: 236 a.C. cun *Gaius Licinius Varus* contras a is Corsicanus; 235 a.C. *Titus Manlius Torquatus* po un'avalotu intzùlliu dae is pùnicus; 234 a.C. cun *Spurius Carvilius Maximus*; 233 a.C. nci bogant is ùrtimas nais pùnicas; 232 a.C. cun *Marcus Aemilius Lepidus* e *Marcus Publicius Malleolus*; 231 a.C. *Marcus Pomponius Matho* (nodiu po ai imperau is canis. In su **227 a.C.** Roma costituit sa **Provìncia de *Sardinia et Corsica***, mancai non tenessit ancora su controllu prenu in is duas ìsulas. Difatis s'annu sighenti is romanus torrant a intervenni.



IS IMPOSTAS IN SU PERÌUDU ROMANU



Is sardus, aprietaus dae is romanus, si pinnigant in is montis de sa Barbaxa, lassendi is terras prus bonas a su sfrutamentu dae parti de is romanus. S'economia sarda in su perìudu romanu non mudat meda dae su perìudu pùnicu. In su 227 a.C., sa lei romana imbucat in Sardìnnia e su stadu cunfiscat totus is terras sardas chi divenint ***ager publicus***, e po ddas acorturai tocàt a pagai un'imposta (***vectigal***). Faendi de aici is romanus sutumitint finas a is possidentis pùnicus. Ma comuncas sighit sa monocortura a lori e difatis sa Sardìnnia, impari a Sicìlia e Àfrica, divenit **provìncia annonària**, obbligada a furniri a Roma.

In prus s'aciungint unas cantu impostas:

- ***tributum***: po ai sunfriu sa conchista militari;
- ***decima*** asuba de is prodotus de sa messaria e de su pastoriu, a bortas dda pediant dópia.
- ***frumentum imperatum***: in situatzionis de bisóngiu Roma podiat cunfiscai s'ammassu.

Su trigu sardu furiat de calidadi médiu-arta e sa produsidura totali furiat de 87 milionis de litrus.

SA SEGUNDA GHERRA PÙNICA E S'AVALOTU DE HAMPSICORA

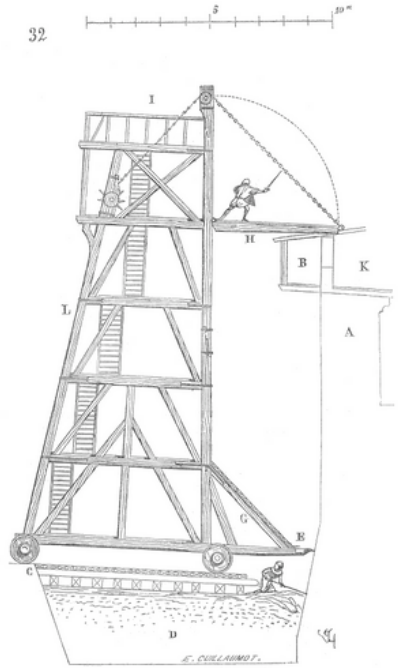
SA CONCHISTA PÙNICA DE S'IBÉRIA E SU TRATAU DE S'ÌBERUS (226 A.C.)

A pustis de sa primu gherra pùnica e de cussa de is mercenàrius, e apendi pérdiu Sardìnnia e Córsica, **Cartàgini teniat a bisóngiu de torrai a pesai is finàntzias suas**. *Hamilcar Barca* etotu ghiat sa speditzioni de **conchista de s'Ibéria**, arrica de metallus e àteras resursas. In su 228 a.C., a sa morti de *Hamilcar*, pigat su cumandu *Hasdrubal*. **Roma**, impentzamentada dae custa espansioni noa de is pùnicus e dae sa possibbilidadi chi custus s'alleéssint cun is Gallus (timoria chi teniat finas Massàlia, alliada de Roma), proponit unu acórdiu nou a Cartàgini: su **Tratau de s'Ìberus (226 a.C.)**, chi poniat cussu frùmini cumenti a làcana de is duas zonas de influéntzia, a sud pùnica, a nord romana. *Hasdrubal* acetat e ddis **arreconnoscint is conchistas pùnicas**.



CASUS BELLI: S'ASSÉDIU DE SAGUNT (219 A.C.)

In su 221 a.C. ***Hannibal***, fillu de *Hamilcar Barca*, pigat su cumandu de is fortzas pùnicas in Ibéria a pustis de sa morti de *Hasdrubal*. Giai dae su cumentzu sighit s'òbera de apasiguadura de is populatzionis ibéricas afortiendi de aici su podériu polìticu pùnicu in sa penìsula. In su dominàriu pùnicu perou nci furiat finas sa **citadi de *Sagunt***, s'ùnica **alliada de Roma**, chi oramai s'intendiat minaciada dae *Hannibal*. Difatis, in su **219 a.C.**, cun unu atrìculu assédiat sa citadi, disillosu imbucai in gherra e si fengai de Roma. Ma Roma no agiudat sa citadi alliada sua chi, a pustis de otu mesis de **assédiu**, s'arrendit a is pùnicus.



màchina de assédiu pùnica



Is ùrtimas diis de Sagunt (Francisco Domingo Marqués, 1869)

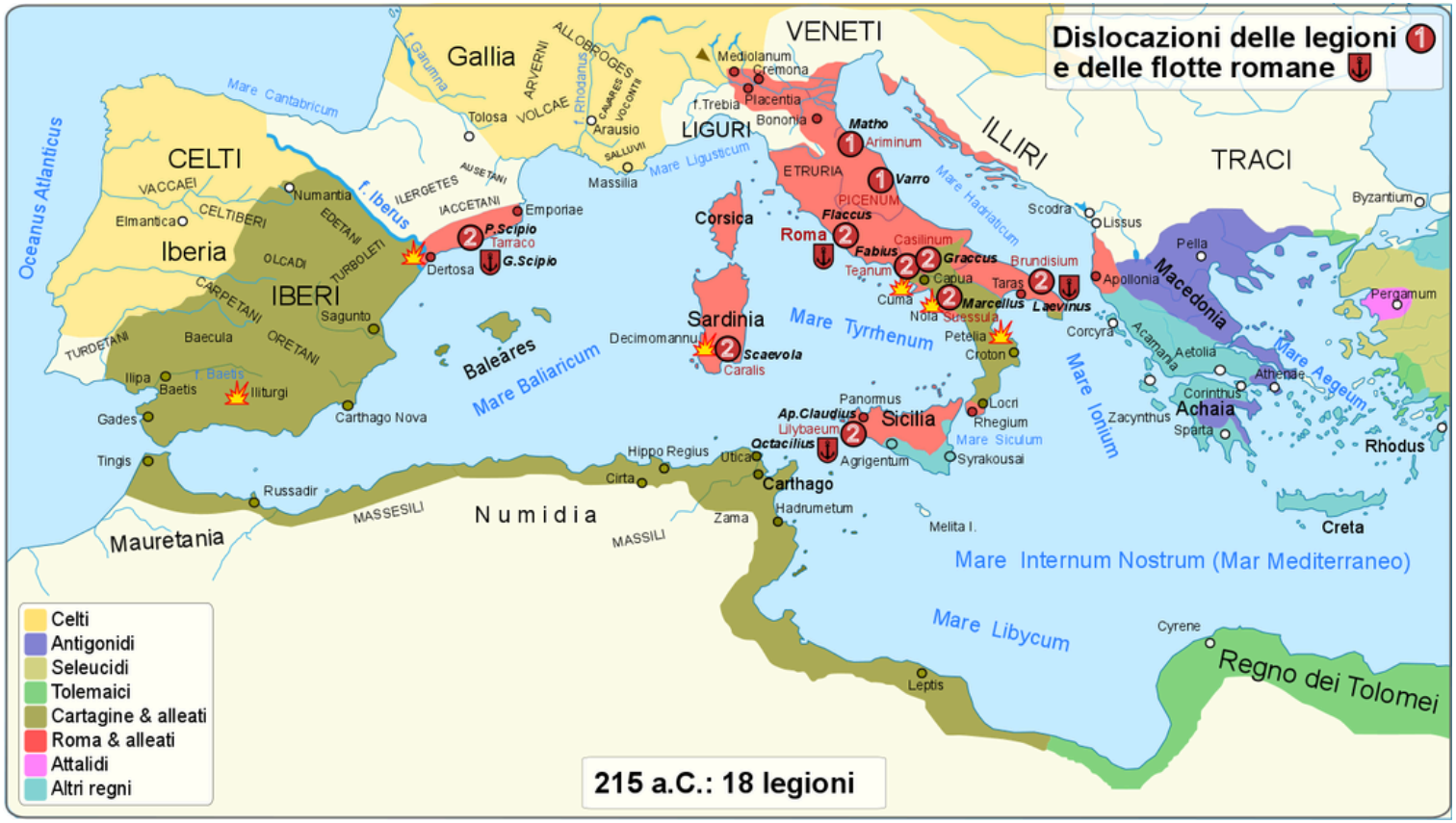
S'IMPRESA DE HANNIBAL (218 A.C. - 216 A.C.)

Una delegatzioni romana arribbat a Cartàgini po pediri sa cunsìnnia de *Hannibal*. Is cartaginesus arrefudant. Cumentzat sa segunda gherra pùnica. S'esércitu de ***Hannibal* passat is Alpis** e lompit in Itàlia innui **bincit grandus batallas**: *Ticinus*, *Trebia* (218 a.C.), *Trasimenus* (217 a.C.) e, sa prus manna de totus, cussa de **Cannae (216 a.C.)**. Medas citadis de importu furiant passadas a sa parti de is pùnicus, cumenti a **Càpua**, innui *Hannibal* s'aposentat po aprontai s'imbistida de Roma.



S'ARRETZA ANTI-ROMANA E IS OSTÀGIUS SARDUS (217 A.C.)

Is successus de *Hannibal* iant postu in duda sa primatzia romana e fatu pesai medas populatzionis (gallus, macèdonis) aprofetendi de **sa debbilesa de Roma**. *Hannibal* etotu circàt de pesai un'arretza de **alliàntzias internatzionalis in funtzioni anti-romana**. In **Sardìnnia** puru nci furiat unu **partidu filo-pùnicu** chi a scusi furiat aprontendi s'avalotu. Is romanus ddu sciiant e difatis in su **217 a.C.**, a pustis de sa Batalla de *Trasimenus*, sa flota tirrénica de *Gnaeus Servilius Geminus* (120 nais) iat incorrociau a cussa pùnica (70 nais) dereta a Pisa po donai agiudu a *Hannibal* e a pustis iat pigau **ostàgius in Sardìnnia**, pertocantis a sa fatzioni filo-pùnica.



SA SOCIEDADI SARDA PARTZIA IN TRES



A s'acabbu de s'ierru de 216-215 a.C. is propretoris *Titus Octacilius Crassus* (Sicìlia) e ***Aulus Cornelius Mamulla*** (Sardìnnia) mandant una **lìtera a su Senau** chescendisiddi ca non lompiat ni sa paga ni su trigu a is sordaus e a is marineris. Su Senau ddis arrespundit de s'arrangiai. Tandu *Octacilius* si fait agiudai dae Ieroni II de Siracusa, invècias *Mamulla* si fait agiudai dae is *civitates sociae* de Sardìnnia, seguramenti furiant is citadis de sa costera sarda, arreconnotas cumenti alliadas de Roma, chi gosànt de su liberismu económicu professau dae Roma. Est a nai ca in Sardìnnia nci furiat:

- unu **partidu filo-romanu** cuncentrau in is citadis meridionalis, seguramenti cumpónniu dae mercantis citadinus.
- unu **partidu filo-pùnicu** cuncentrau in s'àrea de Cornus cumpónniu dae grandus possidentis chi sunfriant sa pressioni fiscali e s'acapiadura de s'economia insoru a is bisòngius de Roma.
- su **grupu étnicu de is sardus antigus** ("sardus peddanus"), oramai pinnigau in is montis.

SA DELEGATZIONI DE IS PRINCIPES SARDUS (MAJU 215 A.C.)

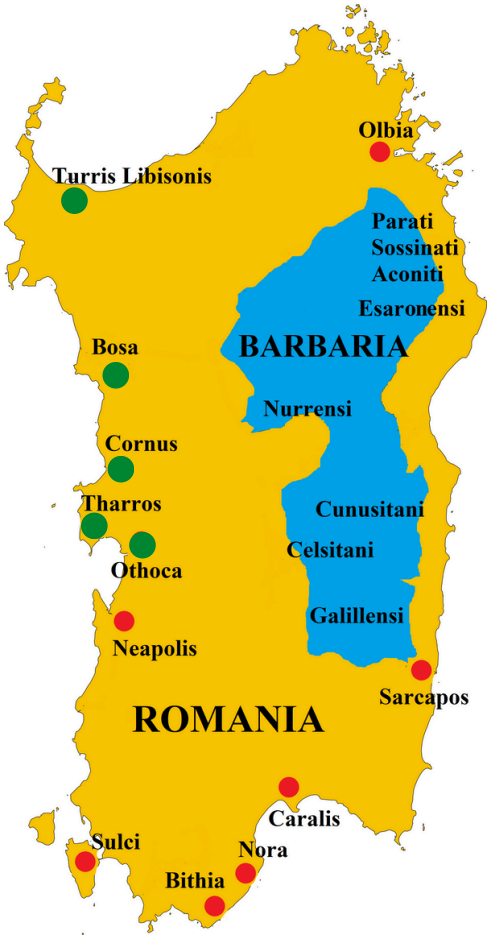
A cussus tributus po mantenni s'esércitu Roma nd'iat aciuntu unu segundu e, in prus, una cunfisca de s'ammassu de trigu. Arróscius de s'opressioni romana, una delegatzioni de *principes* sardus movit a **Cartàgini** in su mesi de maju de su 215 a.C. po arrelatai a su Senau cartaginesu de sa situatzioni sarda: nci furiat scéti una legioni aposentada in Caralis; su propretori *Aulus Cornelius Mamulla* furiat acanta de acabbai su mandau suu e depiat arribbai su pretori nou; **is sardus furiant prontus a si ndi pesai** e abetànt scéti unu capu. Su Senau delìberat de mandai a *Mago* a su fronti ibéricu e *Hasdrubal* in Sardìnnia, totus de is duus disponiant de un'esércitu de 12.000 sordaus, 1500 cadderis, 20 elefantis, 1000 talentus de prata e 60 nais de gherra. Sa delegatzioni de *principes* sardus torrat in pàtria e cun issus ndi benit unu nóbbili cartaginesu, *Hannon*, chi at a agiudai a *Hampsicora* in s'avalotu. Su ***Bellum Sardum*** (*Titus Livius*) furiat cumentzendi.



S'AVALOTU DE HAMPSICORA (ISTADI 215 A.C.)

Hampsicora furiat su guvernadori de Cornus e su prus mannu possidenti de Sardìnnia, capu de su partidu filo-pùnicu. Giai in su beranu de su 215 a.C. cumentzat, impari a *Hannon* de Tharros, a **intzulli is citadis de sa costera** e is sardus de is montis a si furrai contras a is romanus. A sustenni s'avalotu funt Turris Libisonis, Bosa, Cornus, Tharros e Othoca. Totus is àteras citadis, pruschetotu de Cabu de Jossu furiant a parti de is romanus. In s'istadi, a sa torrada de sa delegatzioni de is *principes*, fortis de su susténniu cartaginesu, s'avalotu pigat fortza, abetendi s'esércitu de *Hasdrubal*.





SA SCOMÌNIGA DE HASDRUBAL

Ma sa flota de *Hasdrubal* agatat medas barrancus in su tretu concas a sa Sardìnnia. In cunditzionis normalis, in cussus tempus, po fai dae Cartàgini a sa Sardìnnia meridionali nci boliat una dii e una noti, ma sigumenti is **citadis de Cabu de Jossu furiant filo-romanas** a *Hasdrubal* ddi tocàt a fai su giru a Ovest de s'ìsula, cun su bisu de sbarcai deretu a parti de Tharros. Ma una **temporada** ingollit sa flota pùnica e ddus fortzant a si pinnigai in is Balearis (fortzis in Minorca, in su portu de Mahón) po arrecasciai is nais arrogadas.



TITUS MANLIUS TORQUATUS SBARCAT IN CARALIS

Fortzis in su mesi de làmpadas su 215 a.C. furiat intrau su pretori nou *Quintus Mucius Scaevola*, chi perou s'ammàlidat seguramenti de malària, a dd'agiudai abarrat su propretori *Mamulla*. Est su propretori difatis a andai a Roma a avisai de s'avalotu sardu. Su Senau romanu tandu delìberat de mandai un'esércitu in Sardìnnia, a cumandu de ***Titus Manlius Torquatus***, chi iat giai cumbàtiu a is sardus in su 235 a.C. Lómpiu in Caralis cun una legioni e unu grupu de *socii latini* si fait intregai dae *Scaevola* s'esércitu suu e ponit impari 22.000 sordaus e 1200 cadderis, e deretu movit concas a Cornus.



recostrutzioni de Caralis romana

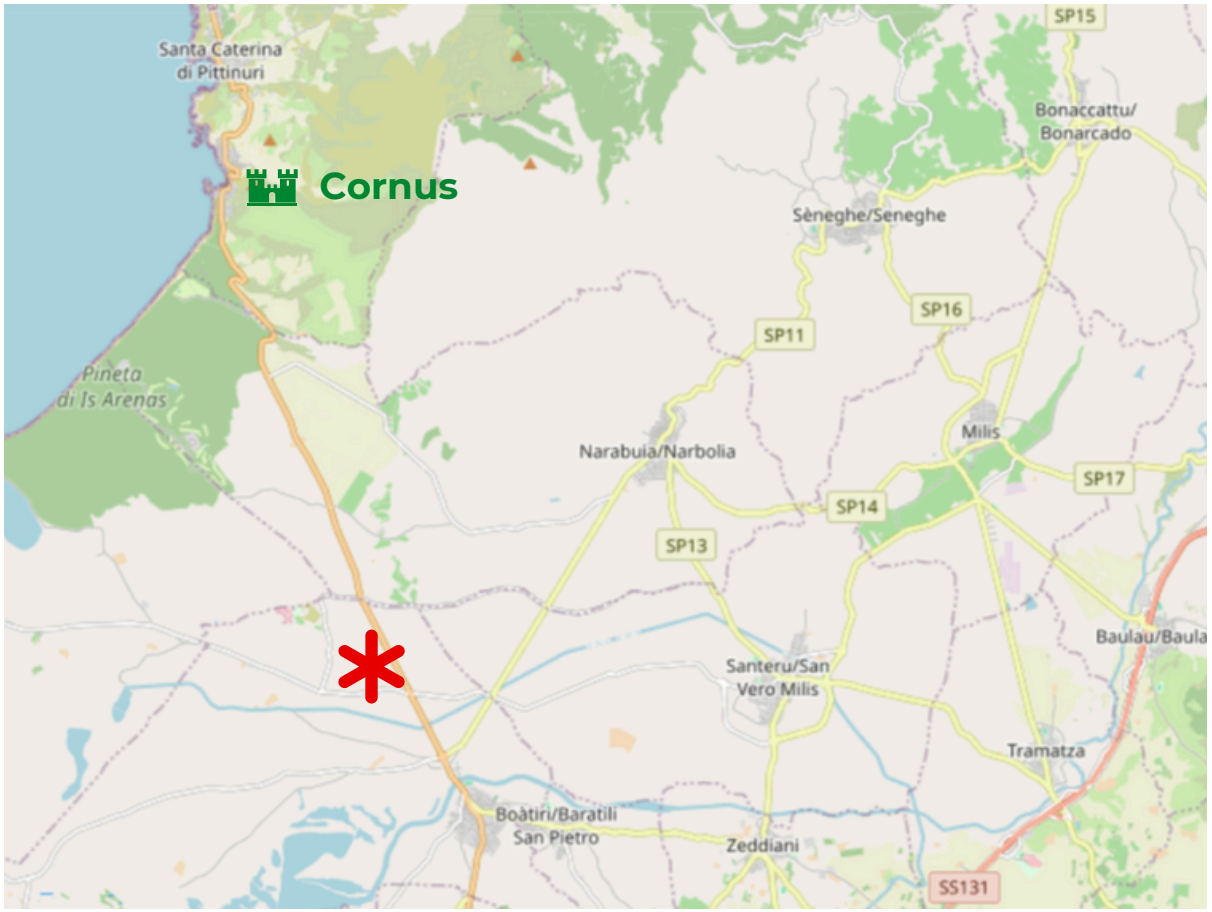
HAMPSICORA ACANTA DE IS ILIENSES

In su interis *Hampsicora* iat pinnigau un'esércitu mannu e si furiat aposentau in unu logu intra Othoca e Cornus. S'idea de *Hampsicora* furiat de abetai fincias a sa cumpridura de s'esércitu cun is agiudus pùnicus e sardus. Tandu iat lassau su cumandu a su fillu *Hosto* po podi andai trancuillu in Barbaxa a **reclutai àterus sardus**, de s'areu de is Ilienses.



SA "BATALLA DE CORNUS" (ISTADI 215 A.C.)

Luegus *Manlius* s'agatat ananti de s'esércitu de ***Hosto***. Su jòvunu cumandanti, fortzis intzùlliu dae *Manlius*, **si nci ghetant in batalla** ingollendi perou una tzacada lègia cun 3000 sardus mortus e àterus 800 fatus presoneris. *Hosto* e is sordaus suus si fuint e s'incortant in Cornus, ma *Manlius* non ddus sighit e cumandat de torrai a lestru a Caralis: *Hasdrubal* furiat sbarcau in Tharros.







In loc. Pedru Unghesti - Su Boscu de su Sordau iant agatau unas cantu urnas de cinisus de modellu pùnicu cun scritus nòminis latinus, armas e finas calancunu elmu montefortinu. In una de is urnas nc'est scritu *Publios Caios* chi, segundu is fontis stóricas, furiat unu chi biviat in su *Latium adiectum* e in Campània. Fortzis su situ furiat su campusantu de is *socii latini* de *Manlius*?

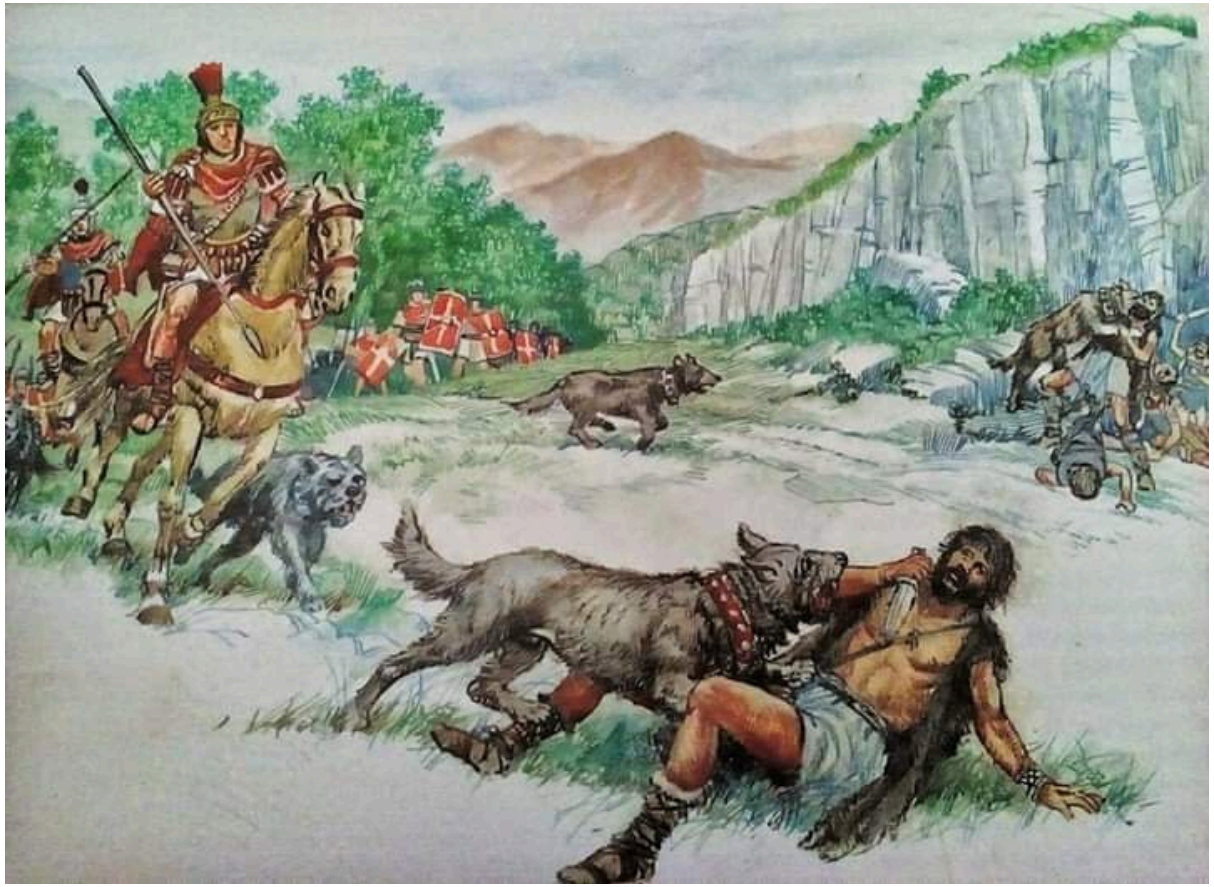
SA BATALLA DE DEXIMUMANNU (ISTADI 215 A.C.)



Is sordaus pùnicus de *Hasdrubal* si ponint impari a cussus sardus de *Hampsicora* e *Hosto*, in totu casi 20.000 óminis, e calant a Caralis. Sa batalla finali intra de is sardu-pùnicus e is romanus si cumprit in Deximumannu. Is duus esércitus furiant casi paris de nùmuru ma sa pagu abbilidadi de is sardus in is batallas de campu poniat in dificurtadi totu su schieramentu. A pustis de 4 oras de cumbatimentu, po is sardu-pùnicus est una derruta lègia: 12.000 mortus, intra de cussus *Hosto* puru; 3700 presoneris, intra de custus finas *Hasdrubal*, *Hannon* de Cartàgini, e *Mago Barca*. *Hampsicora* furiat arrennésciu a si fuiri ma, scìpiu de sa morti de su fillu, si bocit a manu sua etotu a de noti (aici chi nemus ddu podessit firmai, marcat *Titus Livius*) po su tropu dolu. Is sardu-pùnicus abarraus si pinnigant in Cornus.

S'ASSÉDIU DE CORNUS E SU CASTIGU ROMANU (ISTADI 215 A.C.)

Manlius torrat a artziai a Cornus e dd'assédiat. In pagus diis sa citadi s'arrendit. *Manlius* castigat Cornus imponendi de ndi sciusciai is murus de defesa e cunfischendideddi una parti de s'*ager* pertocanti. A is àteras cumunidadis chi si furiant furriadas furiat tocau a intregai is ostàgius e pruschetotu a pagai unu tanti in dinari e trigu cunforma a s'arresponsabbilidadi tenta in s'avalotu. Torrau a Caralis, *Manlius* iat lassau su brunzu in Sardìnnia po ndi fai soddus in sa provìncia, e s'òru e sa prata a Roma. Ma sa situatzioni at a abarrai in pìtziri.





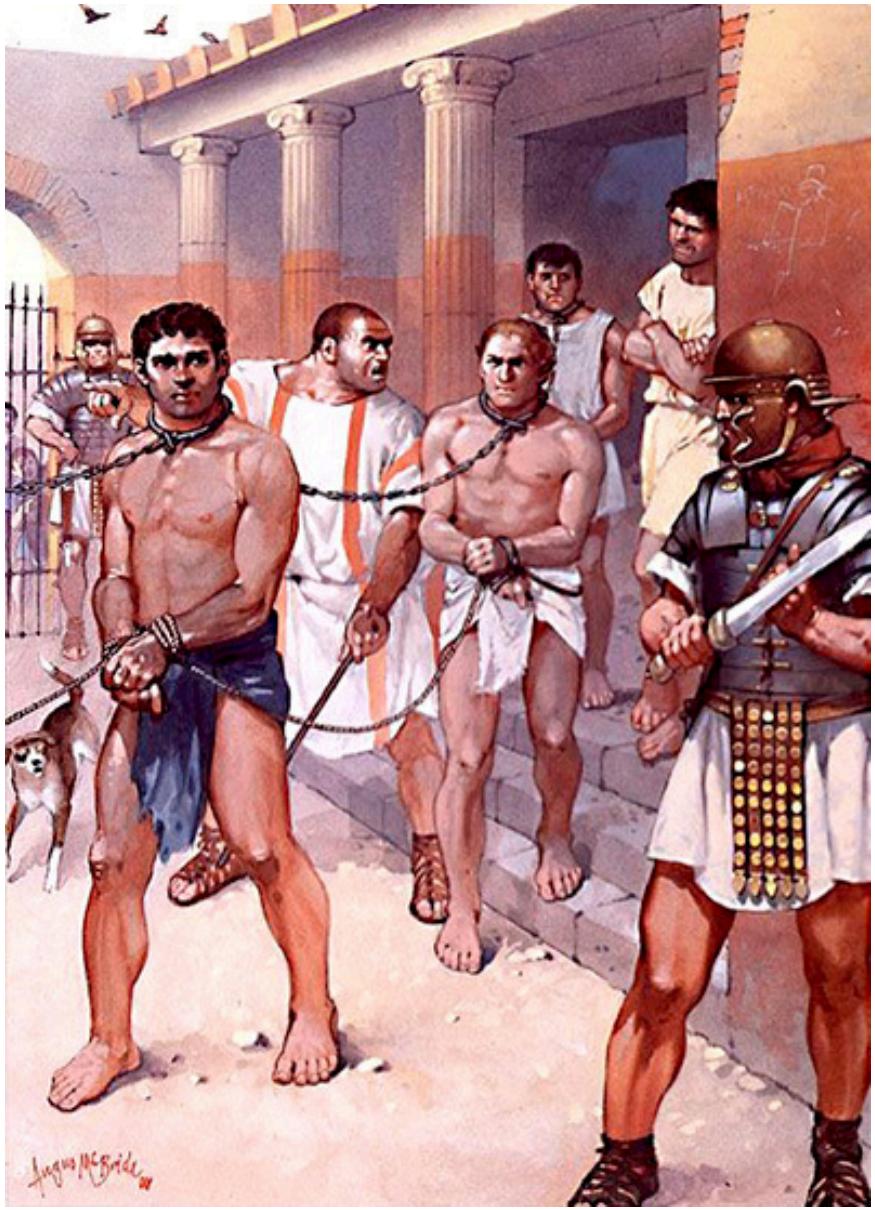
IS ÙRTIMAS BRAMAS PÙNICAS PO SA SARDÌNNIA

- 215 a.C.: is pùnicus si furiant fuius dae sa Sardìnnia po torrai a Cartàgini ma *Titus Octacilius Crassus* incorròciat sa flota e aciapat 7 nais;
- 210 a.C.: una flota de 40 nais cartaginesas tentat de sbarcai in Ólbia ma dda firmat *Publius Manlius Vulso*, sa flota si fuit e fait una scurreria in Caralis;
- 205 a.C.: su pretori *Gnaeus Octavius* aciapat e aterrat 80 nais pùnicas chi furiant portendi óminis, armas e arrecatu in Sardìnnia;

In su 202 a.C. acabbat sa segunda gherra pùnica, cun sa bìncida romana in Zama, e acabbant finas is bramas pùnicas asuba de sa Sardìnnia. In dónnia manera, po totu sa gherra, sa Sardìnnia est stétia sfrutada meda dae is romanus po furniri su trigu.



SARDI VENALES



Is sardus non si furiant ammasedaus mancu a pustis de sa Gherra Sarda e iant sighiu a fai scurrerias in is terras ocupadas dae is romanus po assumancu àterus cent'annus. S'avalotu prus mannu acuntessit intra de su **178-6 a.C.** candu is *Ilienses* furiant calaus in is campus de lori de su Campidanu. Is romanus furiant intervénnius cun 2 legionis cumandadas dae *Tiberius Sempronius Gracchus* chi in su 177 a.C. bocint 12.000 sardus e s'annu a pustis 15.000, cun 50.000 presoneris in totu, agoa béndius a stracu-baratu in is mercaus cumenti a tzeracus (*sardi venales*: sardus de bendi). Custus grandus bocidorxus e deportatzionis aterrant is sardus e, a bellu a bellu, mudant is arrelatus, fincias a lompi a un'integratzioni prus difinia in su perìudu imperiali (27 a.C.)

SA SARDÌNNIA IN IS GHERRAS CIVILIS ROMANAS

PRIMU GHERRA CIVILI: MARIU VS SILLA (84 A.C. - 82 A.C.)

Sa primu gherra civili romana si cumbatit intra de:

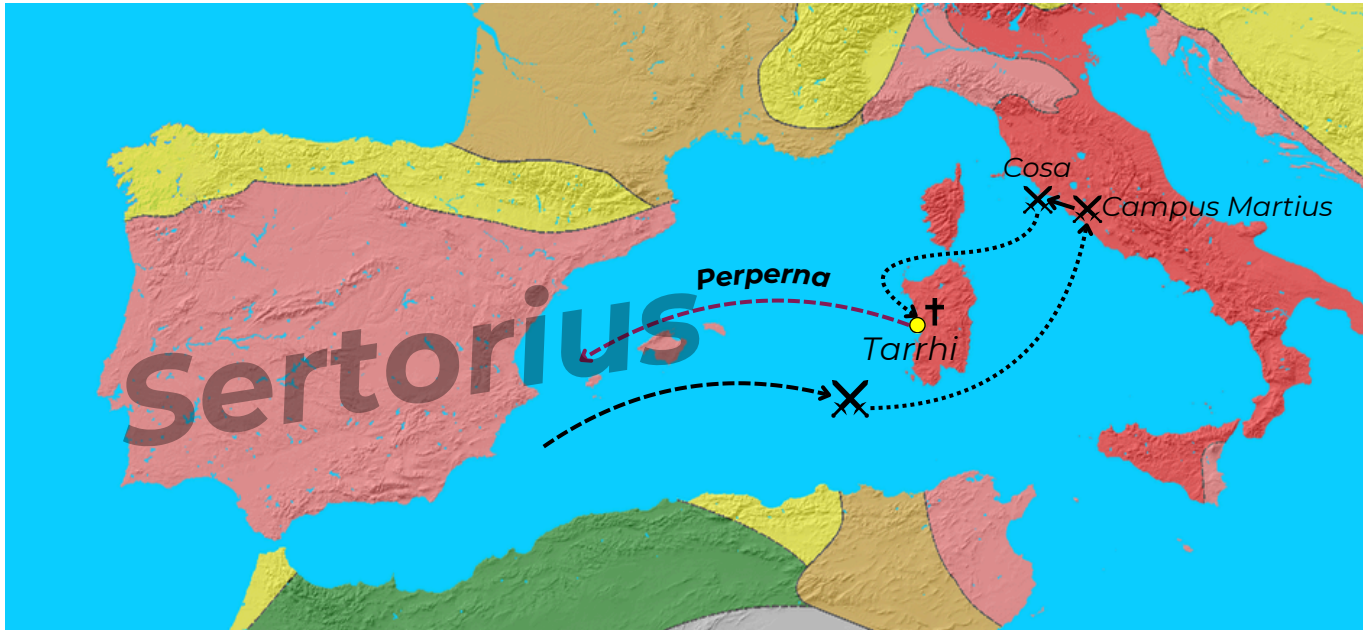
- is *populares*, fatzioni progressista, in favori de is deretus de sa plebi, nàscia dae is polìticas de *Gaius Marius* e ghiada dae su fillu *Gaius Marius Minor*;
- is *optimates*, fatzioni cunservadora, in favori de is privilégius de s'aristocratzia, ghiada dae *Lucius Cornelius Sulla*.

In s'82 a.C. su ligau sillanu *Lucius Marcius Philippus* bocit a su pretori sardu *Quintus Antonius Balbus* chi furiat a parti de is *populares*. In Sardìnnia nci furiant sustenidoris siat de una parti chi de s'àtera. Sa primu gherra civili dda bincint is *optimates*, ma su scórriu, ancora biu, intra de is duas partis at a portai a un'àtera gherra, cussa sertoriana



SA GHERRA SERTORIANA (82 A.C. - 72 A.C.)

Su militari *Quintus Sertorius*, cun is sighidoris marianus, iat pigau possessu de s'*Hispania*, e dae ingui aprontàt s'arreconchista. De is vàrias oberatzionis militari est de nodu cussa de su 77 a.C. cun su consoli ***Marcus Aemilius Lepidus*** chi furiat móviu in Sardìnnia po circai susténniu a sa càusa de is *populares*, ma dd'iat firmau su propretori de Sardìnnia *Lucius Valerius Triarius* (*optimates*). S'obietivu de *Lepidus* furiat seguramenti de sbarcai in sa citadi de ***Tarrhi*** (Tharros?), arremonada in su segundu libbru de is *Historiae* de *Gaius Sallustius Crispus* cumenti **s'ùnica citadi sarda filo-*populares***. A pustis de custu acuntéssiu, *Lepidus* movit in Itàlia innui perdit batallas de importu e s'agatat custrintu a si fuiri, cun 53 coortis (?), in Sardìnnia (fortzis in *Tarrhi* etotu) innui si morit. Sa citadi sighit a essi unu logu de coordinamentu de is *populares* giai chi de s'esércitu de *Lepidus* ndi pigat su cumandu *Perperna*, su prus mannu generali de *Sertorius*, e ddu torrat a portai in *Hispania*. Sa gherra acabbat cun sa derruta de *Sertorius* po manu de *Gnaeus Pompeius*.

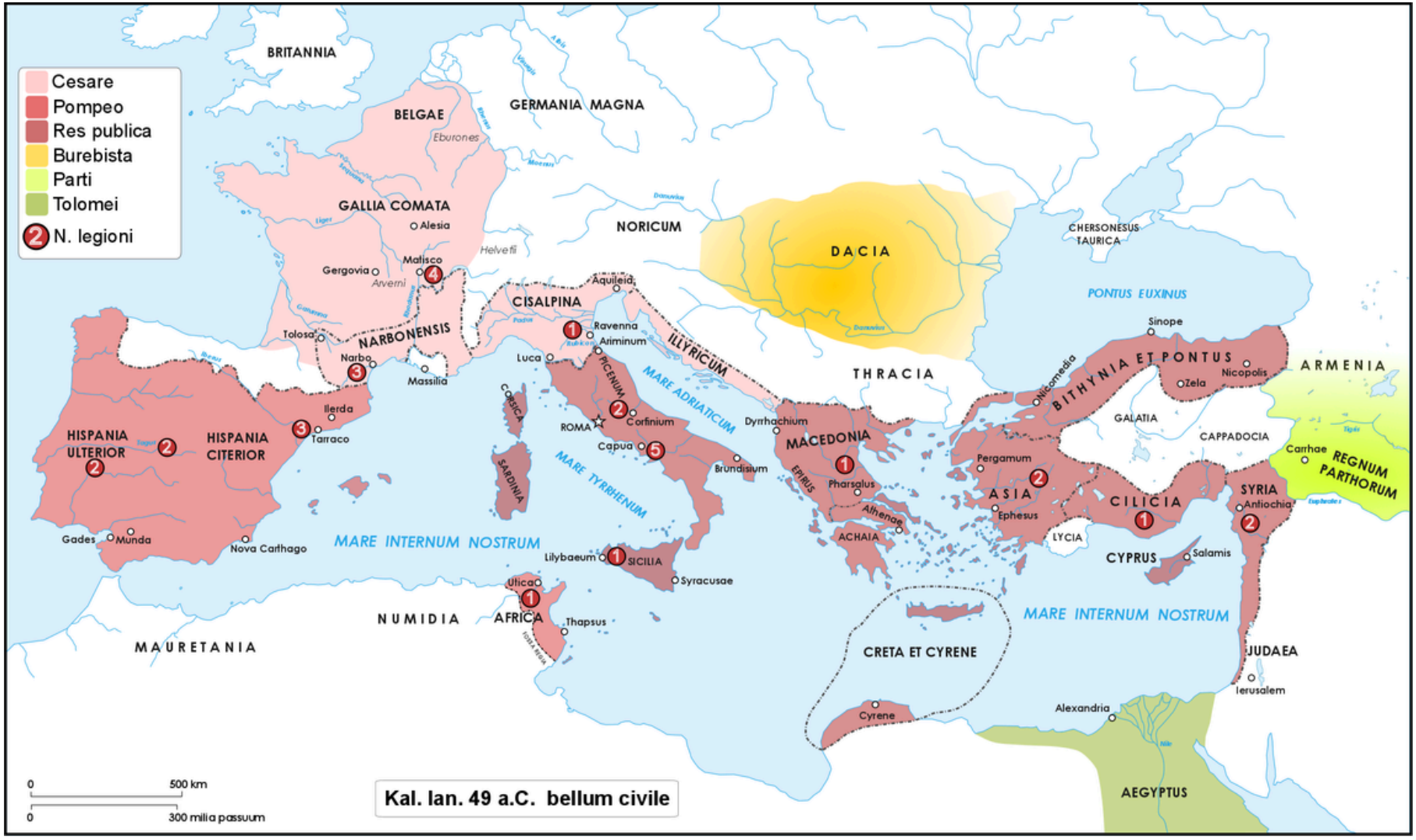


In arrùbiu e arrosa s'espansioni territoriali de cussu tempus. Is àterus coloris ammostant is conchistas benidoras.

Innoi est figurada s'àndala probbàbbili de is oberatzionis militaris de *Lepidus*.

SEGUNDA GHERRA CIVILI: CÈSARI VS POMPEU (49 A.C. - 45 A.C.)

In su 60 a.C. nascit su primu triumvirau cun *Gaius Iulius Caesar*, *Gnaeus Pompeius* e *Marcus Licinius Crassus*. Furiat unu acórdiu privau intra de is tres óminis prus potentis de Roma po is partziri is càrrigas polìticas e is àreas de influéntzia. S'acórdiu non durat meda giai chi is grandus sucessus militaris de Cèsari in Gàllia iant prenu de sàngia a Pompeu. Crassu puru non furiat stimau dae Pompeu.



SEGUNDA GHERRA CIVILI: CÈSARI VS POMPEU (49 A.C. - 45 A.C.)

S'acórdiu acabbat cun sa morti de Crassu in su 53 a.C., mortu in Sìria contras a is Partus. S'annu a pustis Pompeu si fait nomenai cònsoli solu, pighendi in pràtica su podériu in Itàlia. Cèsari, de torrada dae sa Gàllia, detzidit de disciniri sa chistioni e passat su Rubiconi in su 49 a.C., violendi sa lei chi proibiat de imbucai cun s'esércitu in s'*ager romanu*. Cumentzat sa gherra civili e is citadis si partzint sustenendi a Cèsari o a Pompeu.



IS CITADIS SARDAS IN SA SEGUNDA GHERRA CIVILI

A primu manu, su pretori *Gaius Valerius Triarius* poderàt sa Sardìnnia fideli a Pompeu, agiudau dae su guvernadori provinciali *Marcus Aurelius Cotta*, chi dda sfrutànt po furniri atzarxu (minas sulcitanas?) a s'esércitu pompejanu. Candu Cèsari mandat in Sardìnnia, in su 49 a.C., su cumandanti *Quintus Valerius Orca*, is sardus, arróscius de su sfrutamentu nci bogant a *Cotta*. Ma is pompejanus non dda teniant binta e iant cumentzau a fai scurrerias in is citadis sardas, chi luegus si ponint totus a parti de Cèsari, francu Sulki, chi furiat controllada dae esponentis de sa *gens Pompeia*.

Sulki	**Caralis**
filo-pompejana (10 esponentis de sa *gens Pompeia*)	filo-cesariana
in su 47 a.C arricit a *Lucius Nasidius*, cumandanti de 18 unidadis, benienti dae sa *Hispania Citerior* e deretu a s'Àfrica.	guvernadoris filo-cesarianus 49 a.C. *Quintus Valerius Orca* 48 a.C. *Sextus Peducaeus*
In su 46 a.C. Cèsari imponit de bendi is benis de is filo-pompejanus, de pagai 900.000 sestertzus e s'aumentu de sa dècima a s'otava.	su 6 de friaxu de su 46 a.C. Cèsari sbarcat in Casteddu e prèmiat sa citadi, fortzis Nora puru, cun su status de *municipium* o, segundu àterus, de *civitas libera*.

CÈSARI DITADORI A VITA (44 A.C.)

Comuncas, in su 48 a.C., Pompeu perdit in *Pharsālus* e si fuit in Egitu, innui ddu bocint. Sa gherra acabbat in su 45 a.C. e Cèsari divenit s'ómini prus potenti de su mundu romanu divenendi, su 14 de friaxu de su 44 a.C., ditadori a vita.



SA MORTI DE CÈSARI (44 A.C.)

Su 15 de martzu de su 44 a.C. bocint a Cèsari. A manixai sa situatzioni a pustis de morti sua est Antoni, su collaboradori suu. Antoni nd'aprofetat, sperdìtziat sa sienda de su ditadori e a bellu a bellu pinnigat in is manus suas unu grandu poderiu... ma atrait finas oponidoris de importu, cumenti a Otavianu, su fillu de ànima de Cèsari, susténniu dae Ciceroni e dae una parti de su Senau. Sa situatzioni furiat meda avalotada e su Senau a primu manu, po evitai una gherra civili a nou, iat cunfirmau totus is càrrigas precedentis e donau s'amnistia a is cesaricidas. Ma sa cosa no at a durai meda.



Sa morti de Cèsari de Jean-Léon Gérôme (1859)

SA LEX PEDIA (AUSTU 43 A.C.)

In su mesi de austu de su 43 a.C. su Senau aprobbat sa *Lex Pedia de interfectoribus Caesaris*, propónnia dae *Quintus Pedius*, fradili de Otavianu, chi autorizat sa persighidura de is nimigus deretus e inderetus de Cèsari. In is listas de proscritzioni figurant cumenti a *hostis* finas ex-pompejanus, cumenti a *Sextus Pompeius Magnus Pius*, unu de is fillus de Pompeu.



Cassius e *Brutus*

CHINI FURIAT SEXTUS POMPEIUS?

Sextus e su fradi *Gnaeus*, iant pérdiu contras a Cèsari in sa Batalla de Munda (45 a.C.), s'ùrtima de sa segunda gherra civili. *Gnaeus* iat fatu coa mala, invècias *Sextus* si furiat fuiu in Sicìlia. A pustis de sa morti de Cèsari (44 a.C.) pretendiat de ddi torrai is propriedadis de su babbu in *Hispania* e in su interis ocupàt Sardìnnia e Sicìlia. *Lepidus* andat a cuntratai cun issu in sa primu metadi de su 43 a.C. e ddi proponit sa càrriga de *praefectus classis et orae maritimae* (cumandanti de sa flota romana), chi acetat.



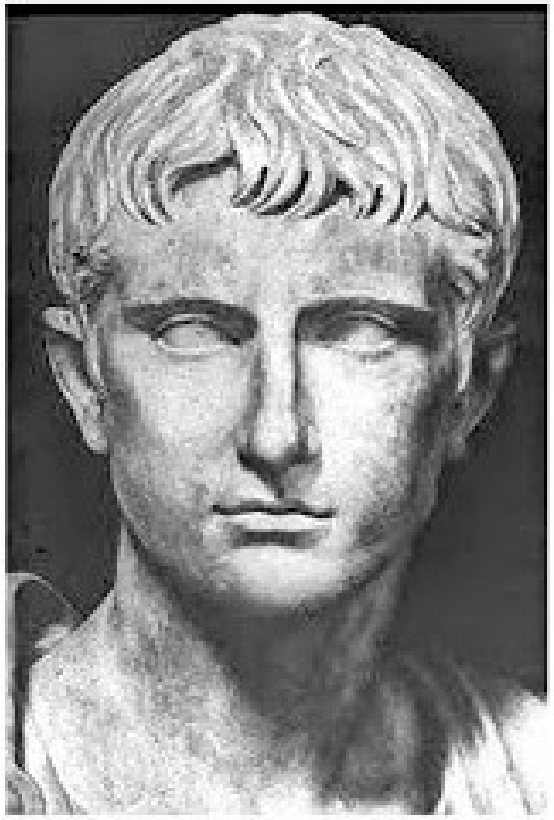
SU BLOCU NAVALI DE SEXTUS POMPEIUS (43 A.C.)

In s'austu de su 43 a.C., biendi su nòmini suu intra de is *hostis*, iat pinnigau una flota noa de esiliaus, proscritus, ex-tzeracus e piratas (260 nais) chi, in su 42 a.C., cumentzat s'ocupatzioni de Sardìnnia, Sicìlia, Córsica e fortzis finas de is Balearis, e ponit unu blocu navali in su Tirrenu e su lóniu, firmendi is arrefurniduras deretas a Roma de trigu sardu, sicilianu, ibéricu e africanu. In su 40 a.C., s'ammiràlliu suu *Menas*, cumprit sa conchista de Sardìnnia boghencidenci a su guvernadori *Marcus Lurius*, partigianu de Otavianu.

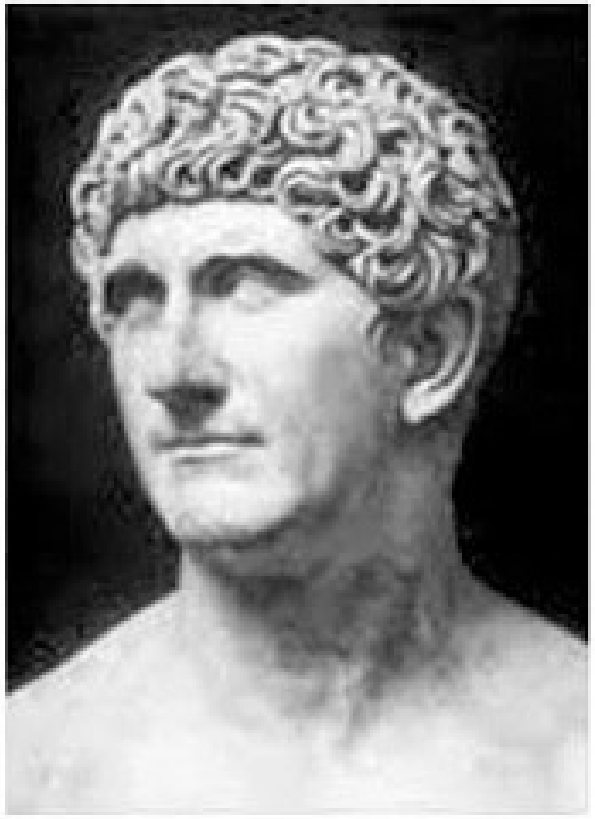


SU SEGUNDU TRIUMVIRAU (43 A.C.)

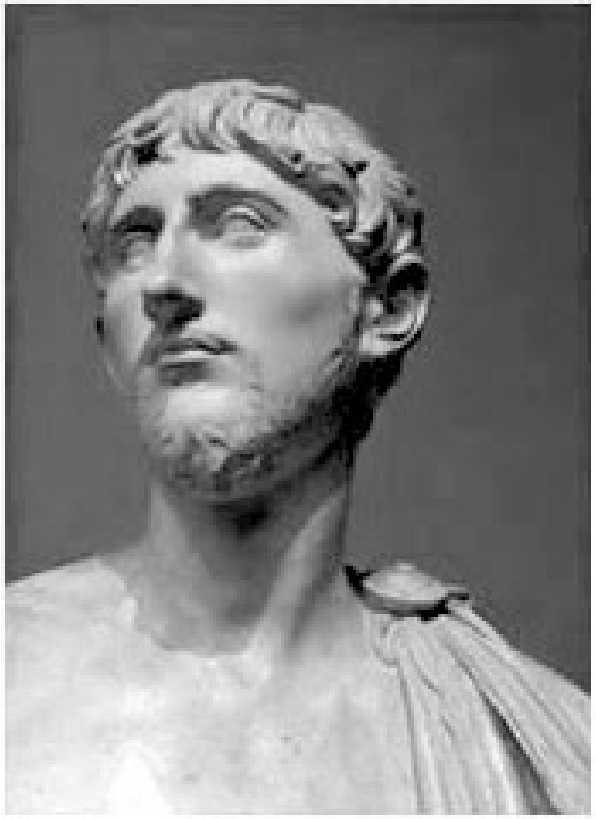
In su mesi de donniasantu de su 43 a.C., gràtzias a sa mediatzioni e participatzioni de *Marcus Aemilius Lepidus*, si ponint impari Otavianu e Antoni e nascit su segundu triumvirau, alientau dae su bisu cumunu de strecai totus is *hostis*, antis de totus in cesaricidas *Brutus* e *Cassius* ca si furiant pinnigaus in Orienti. Is fortzas de su triumvirau, in sa Batalla de *Philippes* (42 a.C.) aterrant cussas cesaricidas e acabbant *Brutus* e *Cassius*. Imoi tocàt a is àterus *hostis*.



Otavianu



Antoni



Lepidus

SA PAXI DE MISENUM (39 A.C.)

Su triumvirau s'annoat in su 40 a.C. (Paxi de Brìndisi) e, in su 39 a.C., cun sa **Paxi de *Misenum***, circant s'acórdiu cun *Sextus* oferrendideddi s'aministia de is sighidoris suus (su in prus *hostis*), su guvernu efetivu de Sardìnnia, Córsica e Sicìlia, giai ocupadas e pertocantis a s'àrea de Otavianu, e de cussu su Peloponnesu, dae parti de Antoni. In prus ddi impromitiant su consolau de su 35 a.C. In càmbiu ddi pediant de smobilitai su blocu navali, sminguai sa flota e de dd'acabbai cun is scurrerias.



SA FINI DE SEXTUS POMPEIUS (36-35 A.C.)

Ma ambas partis no ant a arrespetai s'acórdiu, e luegus s'arribbat a sa batalla. Dae su primìtziu de su 38 a.C. Otavianu cumprit s'arreconchista de Sardìnnia e Córsica (e Balearis), agiudada dae sa traitoria de *Menas* chi dd'intregat 60 nais de *Sextus*. A *Sextus* abarràt feti sa Sicìlia. In su 38 a.C. e in s'austu de su 36 a.C. *Sextus* bincit a Otavianu in duas batallas navalis assoru de Messina, ma su 3 de cabudanni de su 36 a.C., in sa Batalla de *Náulocha*, sa flota de *Agrippa* aterrat a *Sextus* chi si fuit in Orienti innui, perou, agatat sa morti in su 35 a.C., po manu de unu ofitziali de Antoni.



S'ACABBU DE SA GHERRA CIVILI (31 A.C.)

Su triumvirau si sciùsciat candu ndi bessint a foras is bramas de donniunu. *Lepidus* pretendiat po issu sa Sicìlia ma is trupas suas etotu dd'abbandonant e Otavianu ddu cunfinat in su Circeu. Invècias Antoni, impari cun Cleopatra, furiat pighendi is trassas de unu rei orientali. Otavianu aprofetat politicamenti de sa situatzioni e cumbincit su Senau ca Antoni furiat po si ndi stallai dae sa Repùbbrica. Difatis Antoni in su 34 a.C. iat decrarau ca su fillu de Cèsari e Cleopatra, nodiu Cesarioni, furiat s'erederu legitimu de su ditadori. Sa situatzioni, oramai cumprumìtia, portat a sa batalla finali, cussa de *Actium*, in su 31 a.C., cun sa bìncida difinitiva de Otavianu. In su 30 a.C., prima Antoni e poi Cleopatra si bocint. In su 27 a.C. Otavianu, acabbada sa gherra, divenit imperadori.





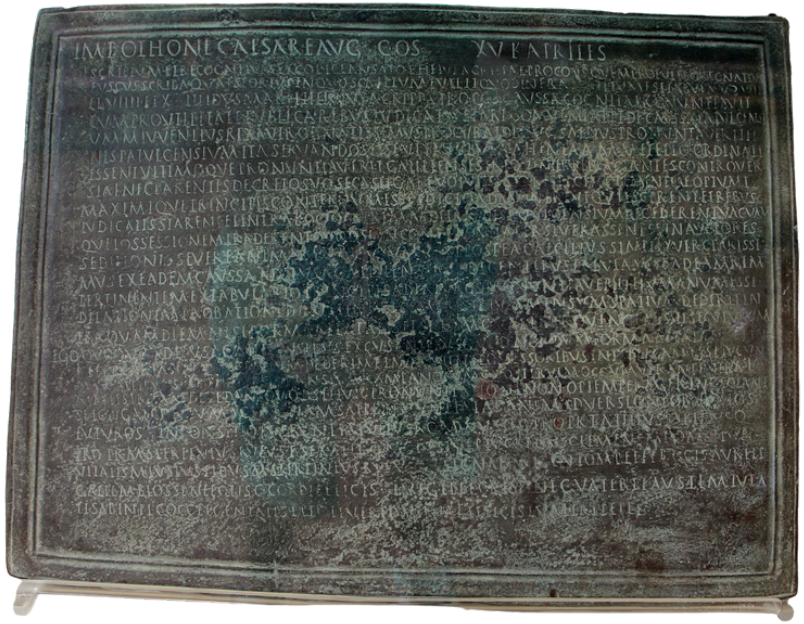


EDADI IMPERIALI
(27 A.C. - 456 P.C.)

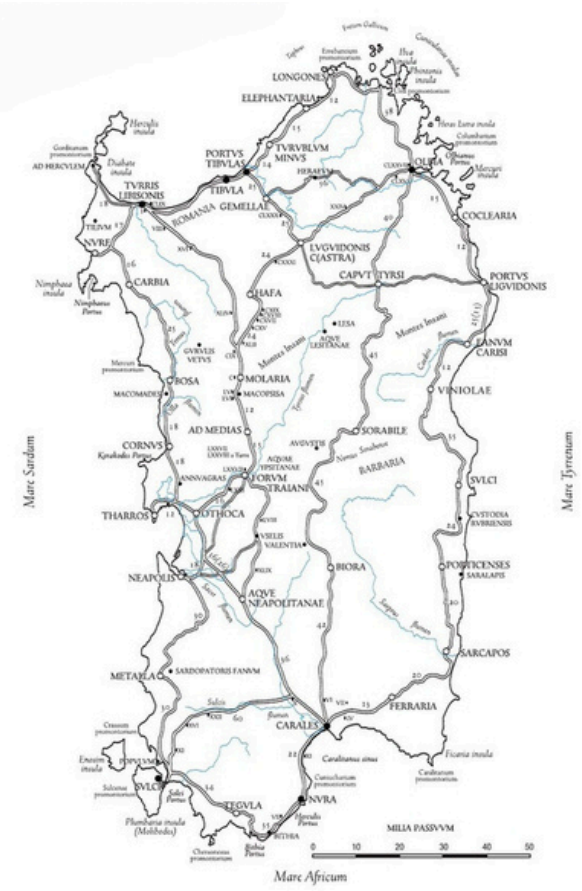
SA MUDADURA DE IS ARRELATUS INTRA SARDUS E ROMANUS

A pustis de is bocidorxus de su II sec. a.C. acuntessint unus cantu processus:

- is romanus s'aposentant a bellu a bellu in Barbaxa faendi bias, pesendi biddatzolus (Augustis e Soràbile, identificadas cumenti a Austis e Fonne) e fortalesas de presìdiu;
- a medas sordaus romanus, a pustis de su servìtziu militari, ddis donant terras in cussa zona po ddas acorturai e s'aposentai cun sa famìllia;
- is sardus cumentzant a cummerciai cun is romanus;
- is sardus cumentzant a imperai sa lei romana po disciniri is certus.
- is sardus participant a s'esércitu (*Cohors I e II Sardorum, Cohors Nurritanorum*, fundadas in su sec. I p.C.)



In sa Tàula de Stertzili (69 p.C.), agatada in su 1866 in Corti de Luceta (intra Stertzili e Scal'e Pranu), nc'est scrita sa senténtzia in favori de is *Patulcenses Campani* (Trexenta) chi si chesciànt de is scurrerias fatas dae is *Galillenses* (Gerrei)



IS SCURRERIAS ISÀURU-SARDAS DE SU 6 P.C.

Nc'est comuncas un'ùrtimu grandu avalotu, acuntéssiu in su 6 p.C. po càusas disconnotas. Is sardus, siat de monti chi de basciura si furiant furriaus a is romanus e iant atacau is citadis de sa costera, a pustis si furiant postus impari a is piratas isàurus (unu pópulu benienti dae s'Anatólia) e iant fatu scurrerias in is citadis de sa Lunigiana. Po apasiguai sa situatzioni, Augustu in personi iat arremprasau is guvernadoris e mandau unas cantu legionis.



S'INTRADA DE SU LATINU IN BARBAXA (SEC. II)

Su sec. II p.C. est stétiu fortzis cussu de prus mannu svilupu e arrichesa po sa Sardìnnia romana. Asséliant e ammànniant is stradas, finas in Barbaxa, pesant termas, anfiteatrus, pontis, acuedotus, colónias e monumentus. S'afórtiant is arrelatus cummercialis e gràtzias a custus imbucat su latinu puru in sa fueddada de is sardus, prima cumpónnia dae lìnguas prelatinas e elementus pùnicus. Sa Sardìnnia comuncas at a abarrai una terra de grandu diversidadi linguìstica e su pùnicu at a abarrai assumancu fincias a su tempus de Marcu Auréliu (161-180).



Ponti romanu de Berissai (Seulu)



Biddatzu romanu de Sant'Efis (Bitzi)

SA COLUNNA DE SANTU IACI

In su 1861 iant agatau in Pauli Gerrei una basi de una colunna de brunzu cun scritas in 3 lìnguas: latinu, pùnicu e aregu. Su logu innui dd'ant agatau est su Putzu de Santu Iaci, unu tempru retangulari cun aintru unu putzu sagrau, fàbbricu oindii sparéssiu. Is scritas ddas ant datadas a sa primu metadi de su sec. II p.C. e contant de Cleone, unu tzeracu de is salinas de Caralis, chi iat fatu fai sa colunna po votu a pustis de essi sanau in is cussas àcuas sagradas.



latinu: Aescolapius Merre

pùnicu: Eshmun Merre

aregu: Asklepios Merre

latinu (lìngua de is meris)	narat de essi unu tzeracu
pùnicu (lìngua de su pópulu)	narat de essi unu dipendenti
aregu (lìngua de is tzeracus)	narat de essi su subrintendenti

IS PERSIGHIDURAS DE IS CRISTIANUS

Sa Sardìnnia furiat sfrutada po su trigu e is mineralis ma finas cumenti a logu de cunfinu po is oponidoris polìticus. Cun sa spainadura de su cristianésimu, s'ìsula si prenit de trumas de cristianus cundennaus *ad metalla*, arremonada giai in s'annu 190. Is persighiduras (nodias cussas de Diocletzianu in su 303-304) chi portant is primus màrtiris sardus cumenti a *Simplicius*, *Luxurius*, *Gavinus, Protus, Ianuarius, Ephisius, Antiochus, Priamus, Saturnus*. Scéti in su 313 cun s'Editu de Milanu promóviu dae Antinu su cristianésimu divenit legali.



Simplicius

Òlbia



Luxurius

Forum Traiani



Gavinus, Protus, Ianuarius

Turris Libisonis



Antiochus

Sulci



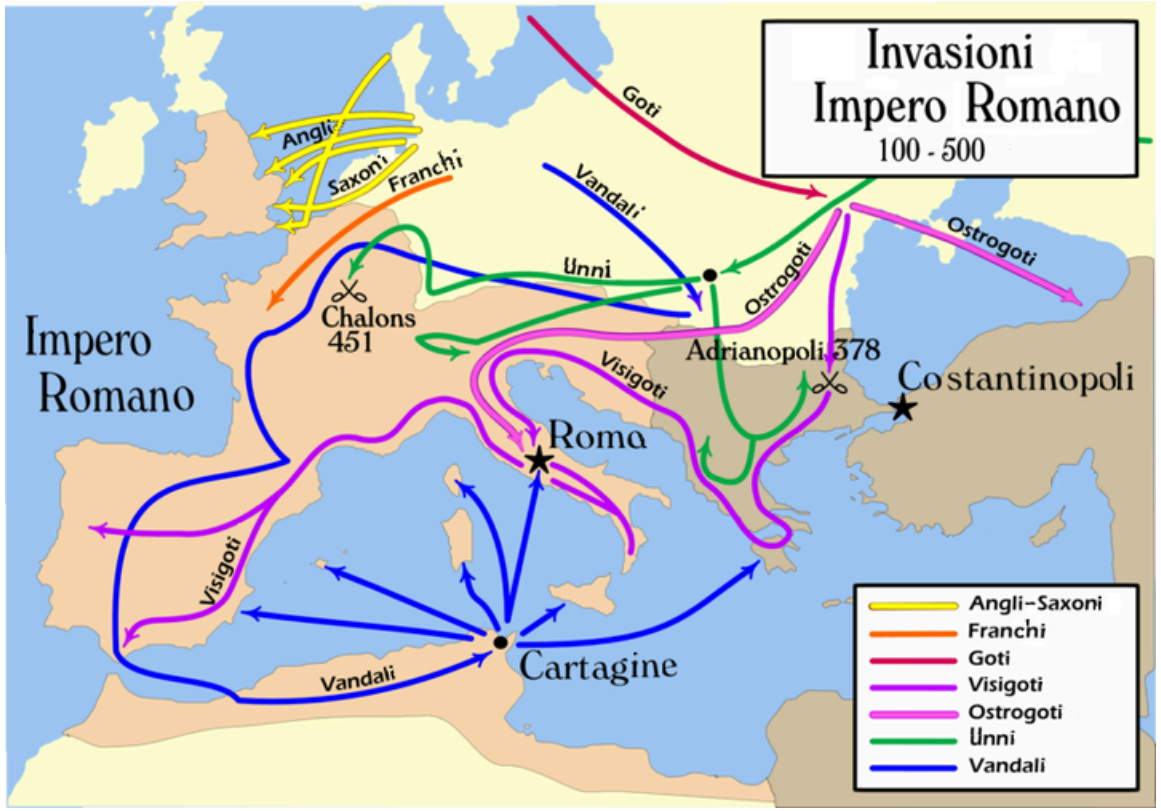
Ephisius

Nora

CONCAS A SA DERRUTA

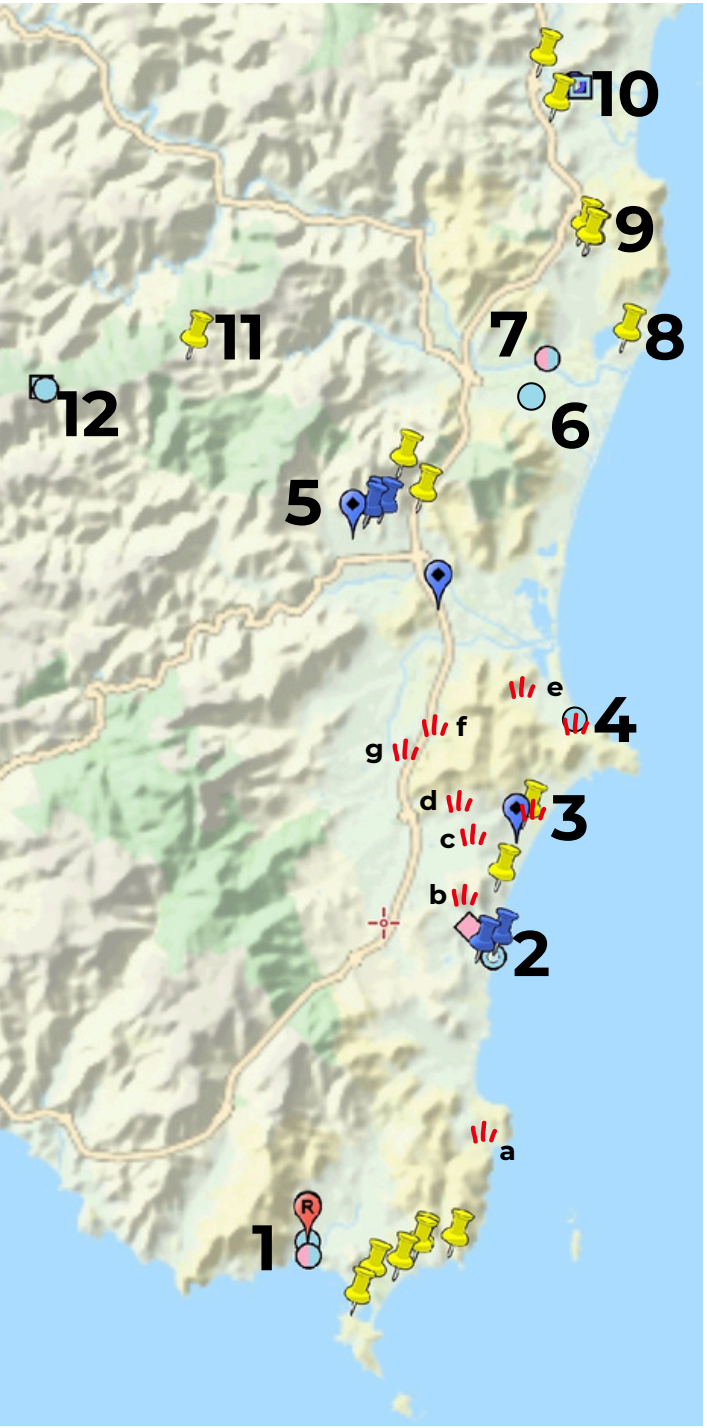
In su sec. II is guvernadoris pariant casi coordinadoris managerialis po is esportatzionis de trigu e metallu sardu. In su sec. III sa situatzioni mudat, sa genti si torrat a chesciai de is impostas, de su sfrutamentu, in prus s'aciungit su "problema" de is cristianus e is avalotus vàrius de is populatzionis addei de su *limes*, e tandu, in Sardìnnia puru, torrant is guvernadoris militaris. Custa situatzioni, aici turmentada, furiat su primìtziu de sa derruta, chi at a acuntessi in su 456, candu is vàndalus conchistant s'ìsula. Bint'annus prima de sa derruta difinitiva de Roma, in su 476, po manu de Odoacre, rei de is Érulis.





DINÀMICAS INSEDIATIVAS E REPERTUS ROMANUS DE SU SÀRRABUS

ARRASTUS ROMANUS IN SU SÀRRABUS GERREI



Su in prus de insediamentus de su territóriu funt postus **assoru de mari**, furiant **portus** postus in sa **bia de mari tirrénica**, pagu abbitada. Ma si nd'agatat puru calancunu in **logu de monti**, a presìdiu de **bias internas**. A parti is situs fundaus dae is pùnicus (es. **Sàrcapos**), casi totus is àterus torrant a sa **colonizatzioni in edadi imperiali** po s'architetura de is fàbbricus e is repertus agataus. Unu **fenómenu particulari de su Sàrrabus** est cussu de s'**imperu a nou de is pedras fitas neolìticas**, pertocantis a is cumplessus, po ndi pesai is fàbbricus romanus, pruschetotu po is partis de is contonadas e is cantarxalis de is domus (esemprus nd'agataus in Susalei [3], *Sipicius Portus* [4], Cala Pira [a], Su Sciùsciu [b], Scalas [c], Cuili Piras [d], Brai Loi [e], Mont'Arbu [f] e fortzis in Monti Ontroxu [g]).

1 Santa Maria; **2** Santa Justa; **3** Susalei

4 *Sipicius Portus*?; **5** Coili de Muru - Sedda de su Dinari

6 Musuleu de Santa Luxia

7 Sàrcapos; **8** Gibas; **9** s'Aciou

10 Longu Flùmini - Cirredis - Tumba Su Presoni

11 Arcu de sa Bidda Bècia; **12** Cea Romana

1) SANTA MARIA DE CRABONAXA (I SEC. P.C.)

Is **termas** chi s'agatant in sa pranaxa de Santa Maria pertocànt seguramenti a una ***villa*** de sartu de calancunu grandu possidenti. Su fàbbricu termali est cumpónniu dae un'aposentu de intrada, unu ***calidarium*** e duus ***praefurnium*** (is domixeddas innui faiant su fogu po callentai s'àcua), unu frontali absidau e unu a costau cuadrangulari. Su fàbbricu est fatu a *opus vittatum mixtum*, est a nai cun unu ammesturu de elementus in matoneddus de terra e brochetus de granitu. In edadi cristiana su situ mudat a cresiedda intitulada a sa Vìrgini e cussus primus cristianus imperànt una **statuedda feminina romana** po dda figurai.







totu sa zona est prena materiali de fàbbricu, si stretzant in manera particulari is émbricis chi cumponiant sa crabertura de is domus romanas.

2) SANTA JUSTA



Is insediamentus, oramai sparéssius po mori de s'urbanizatzioni, s'agatànt a nord e a sud de s'Arroca de Pepinu. Cussu a nord moviat dae su **Nuraxi de Tersìlia** concas a mari, a parti calancunu repertus de terràllia non s'agatat prus nudda. S'insediamentu a sud invècias moviat dae su **Nuraxi Sa Domu de s'Orcu** fincias a s'Arroca de Pepinu. De custu s'agatant arrastus de barracas, ma finas una **cisterra** e una **gava** de arenària cun ancora **sarcòfagus** *in situ*. Custus duus situs funt stétius pesaus in pitzus a is **biddatzolus nuraxesus** bècius, cunforma a sa pràtica romana de torrai a imperai is situs precedentis. Una chistioni interessanti est cussa chi pertocat sa positzioni de su **portu**: podit essi siat in su stàini (innui mancai in cussu tempus nci furiat una cala), ma finas in s'Arroca de Pepinu etotu, cun molus e struturas.

CISTERRA E GAVA DE SANTA JUSTA

Assoru de s'Arroca de Pepinu, s'agatant is arrastus de una **cisterra** fata in pedra e incrammassada, chi seguramenti pertocàt a unu fàbbricu.

Invècias a parti de mari si biint is arrastus de sa **gava de pedra de arena**, cun unus cantu sarcòfagus ancora *in situ*. Pagu atesu parit chi nci fessit su portu. Su logu est prenu de arrogus de terràllia.





GAVA DE SANTA JUSTA





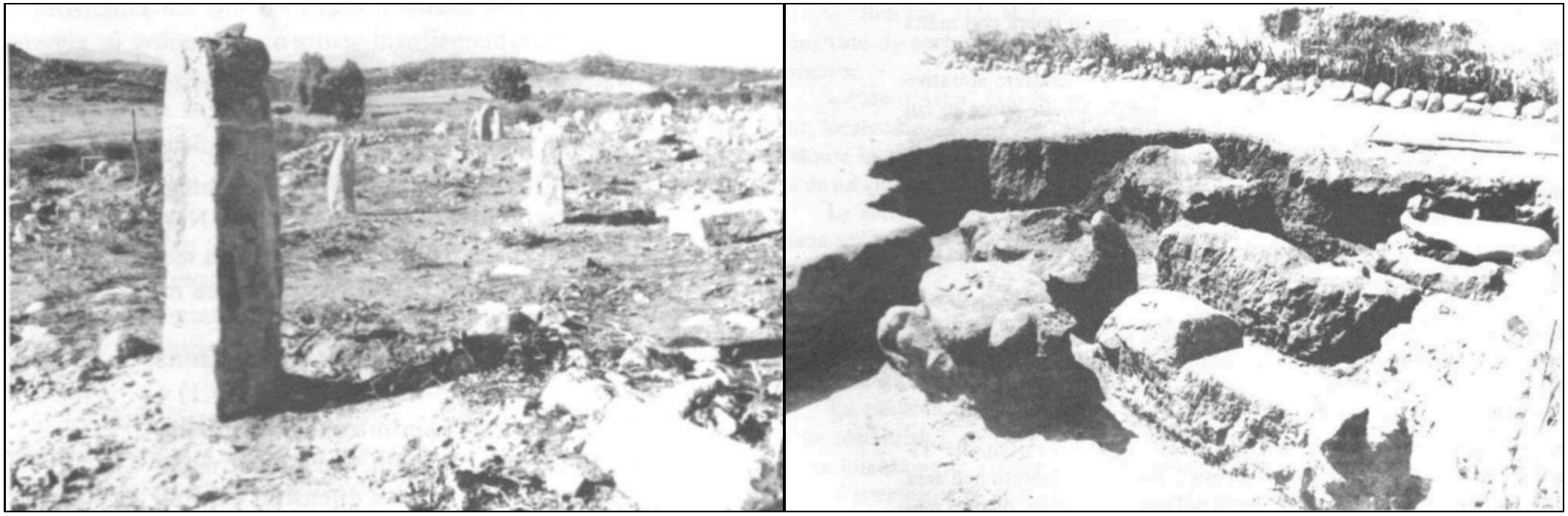






3) SUSALEI (COSTA RÉI)

S’insediamentu romanu dd’ant pesau in pitzus de su **cumplessu megalìticu** cumpónniu dae 22 pedras fitas ma sena de ddas incorporai in is fàbbricus. S’agatant ancora muresinas de **fàbbricus tundus** (setori centrali) ma finas medas contonis de pedra de arena (setori Ovest), fortzis bogada dae Santa Justa, e pertocantis a unu **fàbbricu de cultu**. Assoru de sa praja, a Est de su biddatzu, s’agatat sa **necrópoli** chi, in is sgavus de su 1980, at donau repertus interessantis chi torrant a su sec. II-III e amostant arrelatus cun s’Àfrica.



R. Ledda, *Censimento archeologico nel territorio del comune di Muravera*, is sgavus de su 1980

REPERTUS DE SUSALEI (SEC. II-III P.C.) (M.A.N.C.)













Tumba 3

1) Pingiada-urna

2) Soddu de brunzu de Antoninus Pius

3) Cupa de casta selliada africana

4) Marighedda de casta selliada africana

Tumba 1

5) Unguentàriu

6) Cupa

7) Pingiada-urna

8) Marighedda

Tumba 2

9) Marighedda

4) SIPICIUS PORTUS (FERAXI)

Insediamentu romanu cumpónniu dae **barracas tundas**, unas cantu incòrporant is pedras fitas de su cumplessu megalìticu de ingui. In su cucuratzu a Sud-Est de su biddatzu s'agatant is arrastus de una **necrópoli** a incinisadura assimbillanti a cussa de Susalei. Su situ est connotu finas cun su nòmini de "Casa Murgioni". Roberto Ledda, in s'òbera sua, identìficat su situ cumenti a su *Sipicius Portus* arremonau dae Tolomeu ma segundu su in prus de is studiosus furiat a parti de Tortolì.





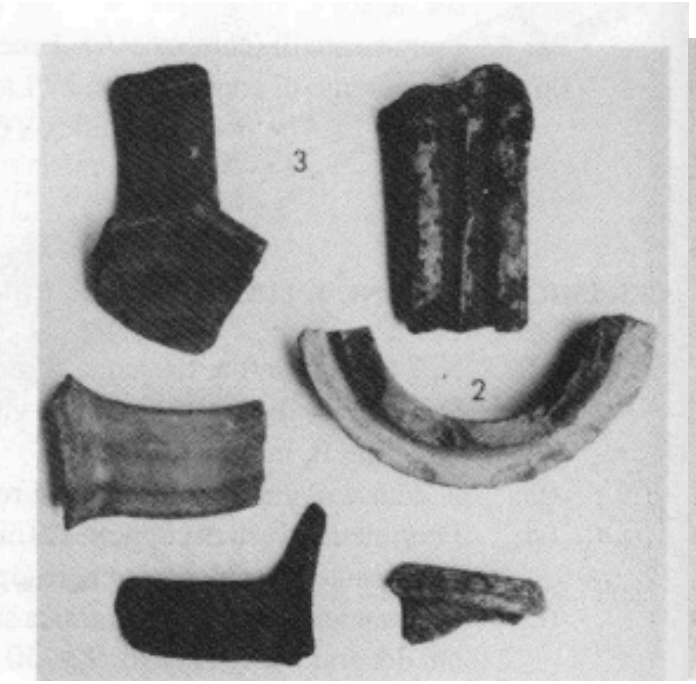
R. Ledda, *Censimento archeologico nel territorio del comune di Muravera*

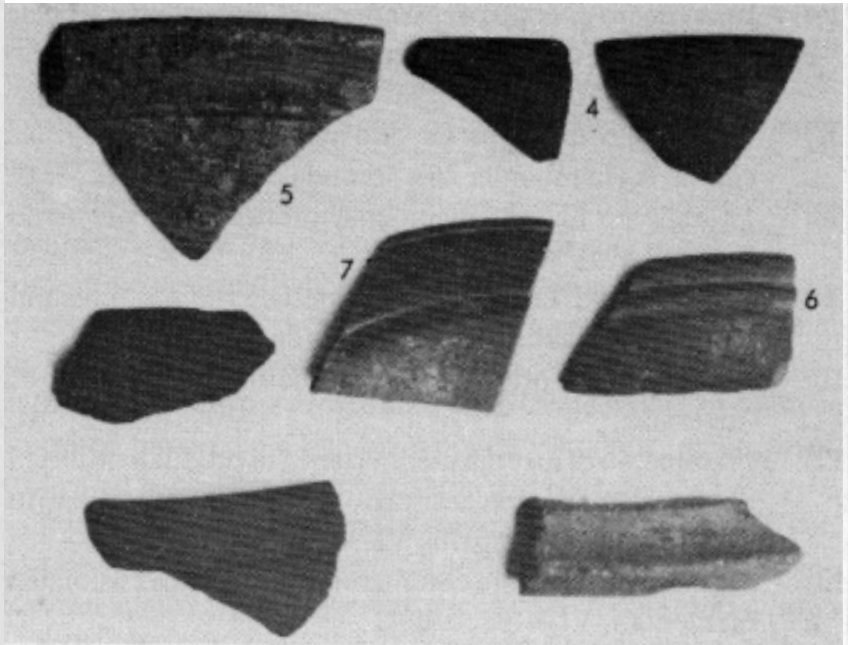
6) MUSULEU DE SANTA LUXIA (MURERA)

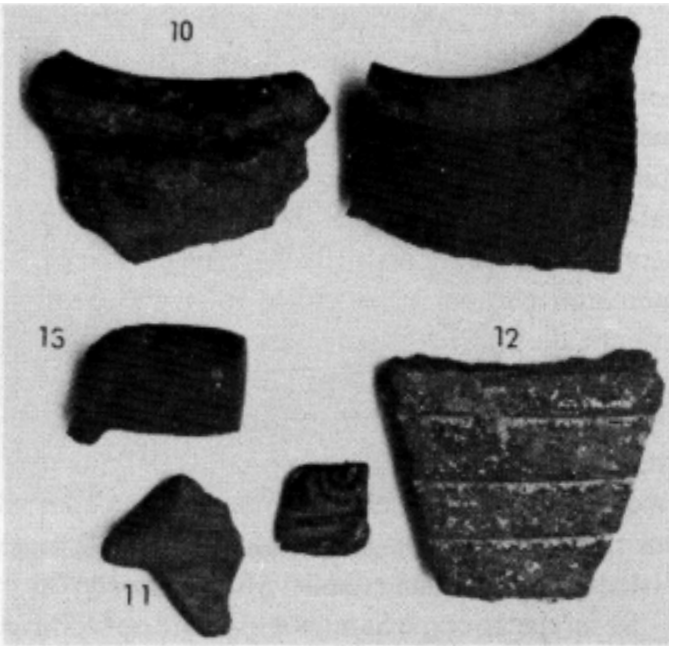


In is **annus '40** Juanni Lilliu scriit ca a ingiriu de sa crésia iant scobertu **7 tumbas** innui iant agatau un'ampudda, unu zirixeddu e unu pratu. A cumentzu de is **annus '90**, asseliendi sa crésia, ndi furiat bessiu a foras unu **musuleu absidau** chi torrat intra de s'edadi tardurepubblicana e s'edadi imperiali, chi assimbillat a cussu de Cirredis. Is materialis agataus funt arrogus de terràllia a pasta ganuda e un’arrogu de urna de cinisus chi assimbillat a cussas de Susalei e Sàrcapos

7) REPERTUS ROMANUS DE SÀRCAPOS







01) n.2 mànigas de ziru po àcua, sec. I a.C.

02) arrogu de buca de ziru romanu po binu (Dressel 1C), fini sec. II a.C., cumentzu sec. I a.C.

03) n.2 mànigas de ziru cummerciali romanu, sec. II-I a.C.

04) arrogus de òrus de 2 cupixeddas de terràllia a impastu ganudu e tinta niedda-opaca

05) arrogu de cupa de terràllia selliada crara A africana, decorada (8A Hayes), 90-150 p.C.

06) arrogu de cupa de terràllia selliada crara A africana, (8A Hayes) decorada a tacheddaduras a parti de foras asuta de s'óru, 90-150 p.C.

07) arrogu de cupa a óru pranu, terràllia selliada crara A (Lamboglia 25), segunda metadi de su sec. II p.C.

08) arrogu de óru de urnixedda, sec. IV-V p.C.

09) arrogu de cupa imperiali romana, fortzis strocidura cutzorxali de sa forma 8B Hayes

10) arrogu de óru de terràllia cumuna romana de edadi imperiali

11) arrogu de luxerra mediterrànea de faidura africana a mànigа prena, cun decoratzioni a imprenta (cuadrivullu e coru) in sa pala, sec. VI-VII p.C.

12) arrogu de ziru cummerciali decorau a costanaduras orizontalis, sec. VI-VII p.C.

13) pei de tapu de ziru o pei de vasixeddu ovòidi po serrai zirus de edadi imperiali romana

7) REPERTUS ROMANUS DE SÀRCAPOS (M.A.N.C.)



a sa manca:
urna de cinisus

a sa dereta:
agatadura de s'urna







a sa manca:
soddu de su tempus de s'imperadori Clàudiu (41-54 p.C.)

a sa dereta:
capitellu corìntziu agatau a parti de Murera ma seguramenti benienti dae unu fàbbricu romanu de Sàrcapos

7) REPERTUS ROMANUS DE SÀRCAPOS





iscritzioni latina agatada
assoru de Sàrcapos
(f. S. Cancedda)

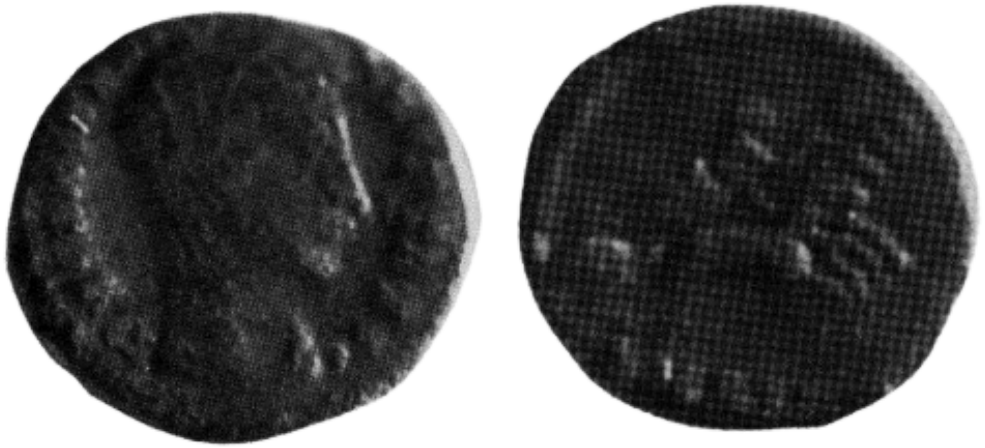
LICINIA D (?) [---]
SALL(?)IA [---]
[---] SITA [---]

8) REPERTUS ROMANUS DE GIBAS (BIDD'E PUTZI)

in su cucuratzu de Gibas s'agatant is arrastus de unu **biddatzu romanu** cun murallas de contonis trabballaus, arrogus de émbricis, terràllia de su sec. IV-V de importatzioni africana e calancunu **soddu**.



soddu: COSTANTINUS I
annu: 330-346, emissioni cummemorativa
D: URBS ROMA, cossu de sa diosa Roma cun elmu e manta imperiali
R: lupa chi allatat a Ròmulu e Remu
imprenta: NIK = Nikomedia



soddu: *non classificau*
annu: ?
D: conca imperiali
R: cuadriga
imprenta: ?

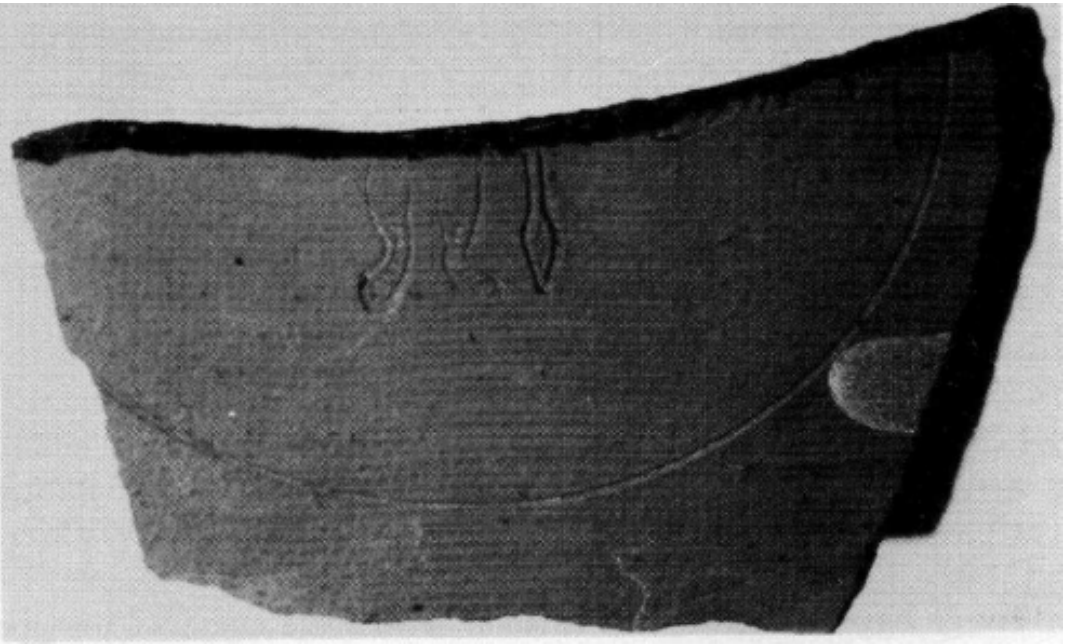
9) REPERTUS ROMANUS DE S'ACIOU (BIDD'E PUTZI)

In loc. S'Aciou s'agatànt arrastus finas de s'edadi romana cun unu **biddatzu** e sa pertocanti **necrópoli**. Oindii de su situ non nd'abarrat casi prus nudda po mori de is aramìngius e àteras strasuras. Ledda in s'òbera sua donat atentzioni a sa necrópoli innui si stretzant **4 tumbas**, fatas de aici:

1. loba de tumbas cun 3 contonellus;
2. tumba cun 2 contonellus e una tella in pitzus;
3. tumba fata a lastras finis
4. tumba cun lastroni de granitu



una de is tumbas



arrogu de pratu de terràllia africana de casta selliada D, chi torrat a su 500-580 p.C.

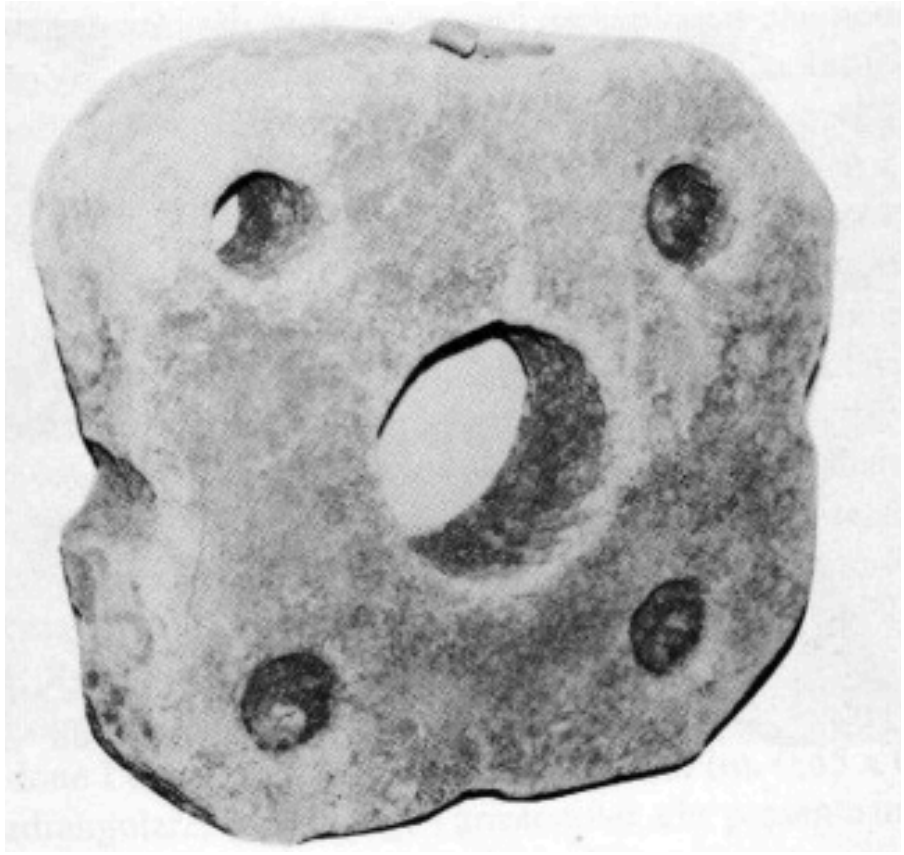
10) ÀREA DE CIRRA

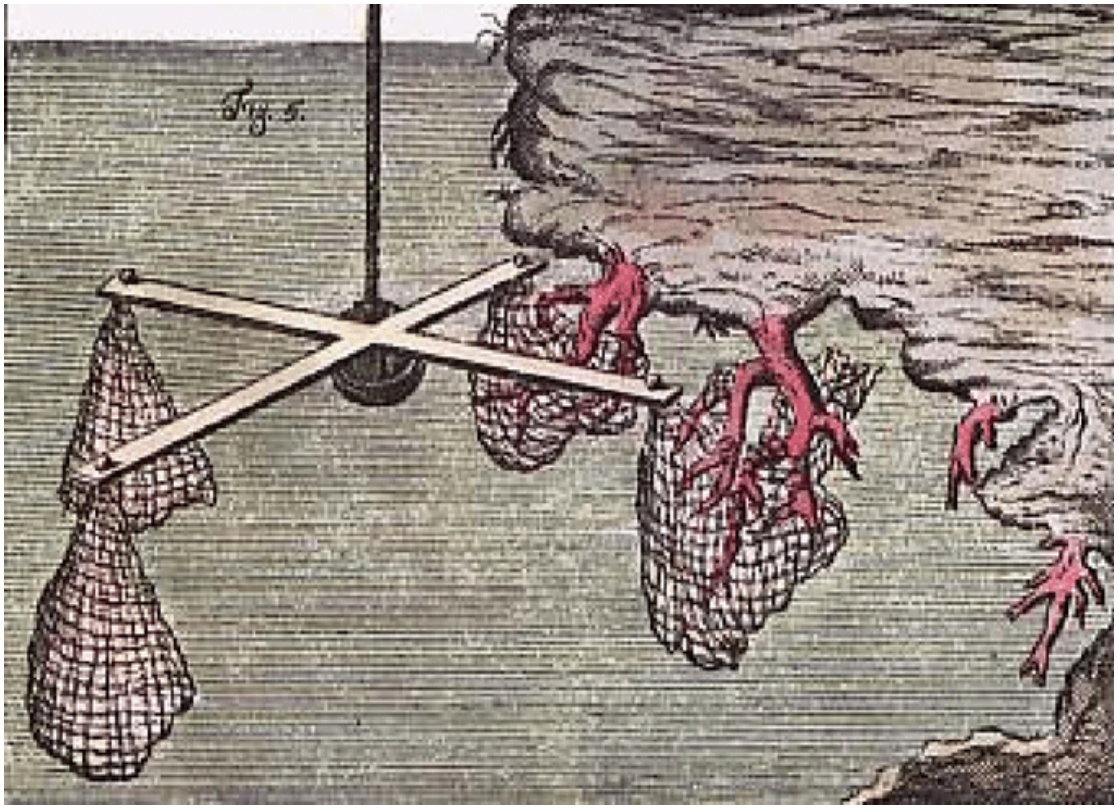


S'àrea de Cirra in edadi romana furiat seguramenti una **zona de scalu de primori in sa bia de mari tirrénica** e dd'amostant is **tres biddatzus** postus própriu a óru de mari. Is insediamentus prus de importu parit chi fessant cussus de Longu Flùmini e pruschetotu de Cirredis, fortzis furiant **portus de frùmini** cumenti a Sàrcapos. S'importu de Cirredis est averiguau dae is **monumentus funeràrius** fincias a imoi agataus, est a nai sa tumba ipogéica Su Presoni e su musuleu de Cirredis. Casi totus is situs, su in prus fundaus in edadi imperiali, ddus ant abbitaus fincias a su mesuevu.

REPERTUS DE LONGU FLÙMINI

S’insediamentu furiat unu **portu de frùmini** postu a parti de bàsciu de su Frùmini Pisale. In su situ ant agatau is arrastus de is murus de is **fàbbricus** chi, mancai is séculus de aramìngius, iant a depi poderai ancora su **pamentu** asuta de 1-1,5 m. de terra. In su situ ant agatau arrogus de strexu cumunu de terràllia e zirus po trigu e po binu (sec. IV-VI). In prus ant agatau unu **contoni de pedra scuadrau** cun unu stampu mannu in mesu e cuàturu in is ungronis, chi podit essi un’**aina po ndi spicigai su coraddu** dae is arrocas asuta de mari.





REPERTUS DE LONGU FLÙMINI







a sa manca:
arrastus de muresinas e terràllia

In pitzus a sa dereta:
mànigа de terràllia cun sélliu TARTALASSOF

CIRREDIS

Insediamentu romanu pesau intra de su **sec. III-V p.C.** Po mori de s'unda de su 1986 ndi funt bessias a foras unas cantu muresinas deretas de fundatzioni e de muru de **fàbbricu**, incrammassaus a stucu de gessu polìcromu. A sa parti Nord-Ovest s'agatat unu **murallioni** fatu a contonis de média mannesa. In su gennaxu de su **1989**, po mori de unu sgavu clandestinu, sa Subrintendéntzia at aprontau unu **sgavu de emergéntzia** scrobexendi unu **musuleu funeràriu cuadrangulari** a duus aposentus, fatu a murus de pedra e fangu beni incrammassaus. Su primu aposentu faiat de àtriu e su segundu, furniu de mureddas acotzadas a su muru, arriciat is **sarcòfagus**. Su fàbbricu furiat crobertu cun una bóvida a carrada e difatis nd'ant agatau is arrogus spratzinaus totu a ingìriu.



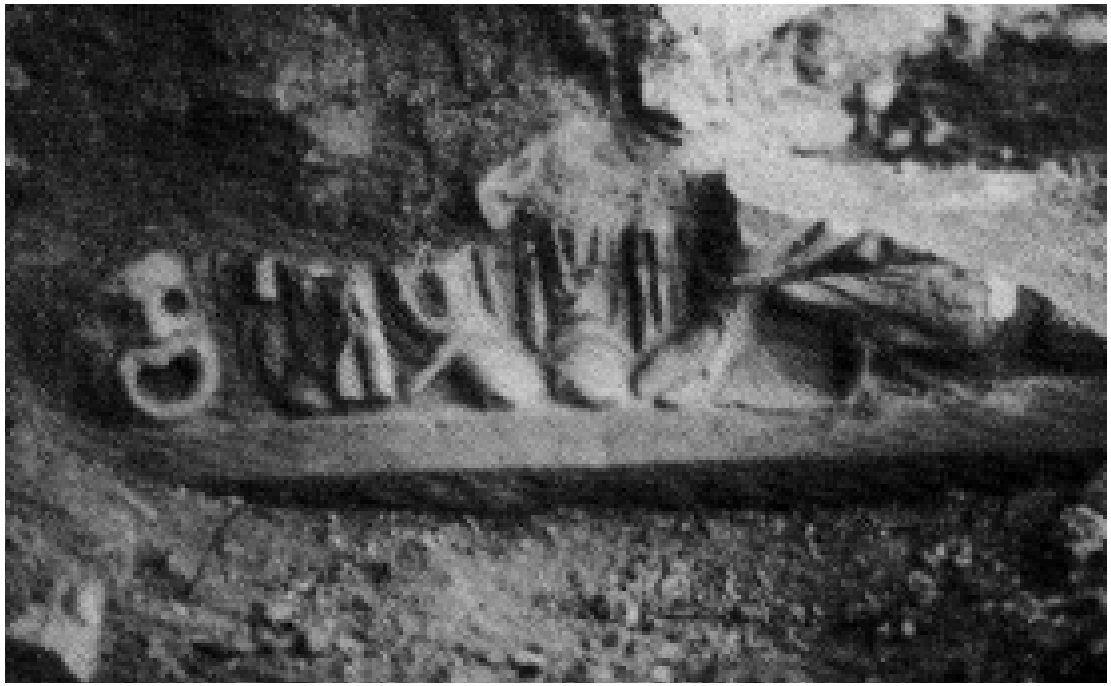
is murus bessius a foras a pustis de s'unda de s'86



su musuelu a pustis de is sgavus de s'89

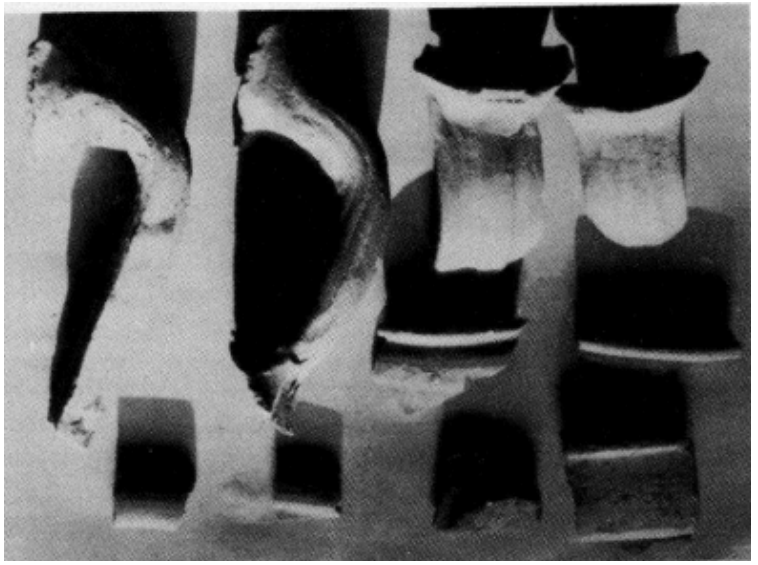
REPERTUS DE CIRREDIS





su sarcòfagu in su sgavu de s'89
(in artu friaxu e in bàsciu gennaxu)

Su situ est prenu de arrogus de **terràllia** de vasus po coi cosa, de zirus po trigu e binu, de terràllia africana selliada crara, ma finas arrogus de arraxolas, émbricis e téula, totu de edadi imperiali. Prus cumplessas est sa situatzioni **aintru de su musuleu**, innui ant agatau arrogus de sarcòfagus figuraus romanus de màrmuri e dodas funeràrias de **edadi artu-medievali**, sinnu de sa sighidura de bivimentu in cussu logu.

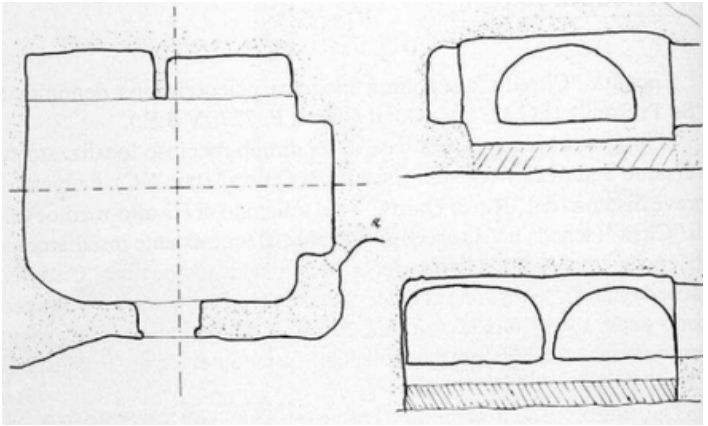


terràllia de edadi imperiali

TUMBA IPOGÉICA SU PRESONI

Seguramenti pertocanti a s'insediamentu de **Cirredis** est custa tumba scorrovada in s'arroca, a is peis de Monti Cudias. Si presentat cumenti a un'**ipogeu subcuadrangulari** cun 3 nìcius a arcu (2 in su muru ananti e unu a sa dereta) chi amostant ancora arrastus de cramassa. S'ipogeu, nàsciu cumenti a tumba innui ponni sarcòfagus romanus, est probbàbbili chi in sa primu edadi cristiana siat divénniu logu de cultu e, fortzis, in rarus acuntéssius logu de presonia in edadi mesuevali, tanti de ddi donai su nòmini.





12) INSEDIAMENTU DE CEA ROMANA



REPERTUS DE CEA ROMANA

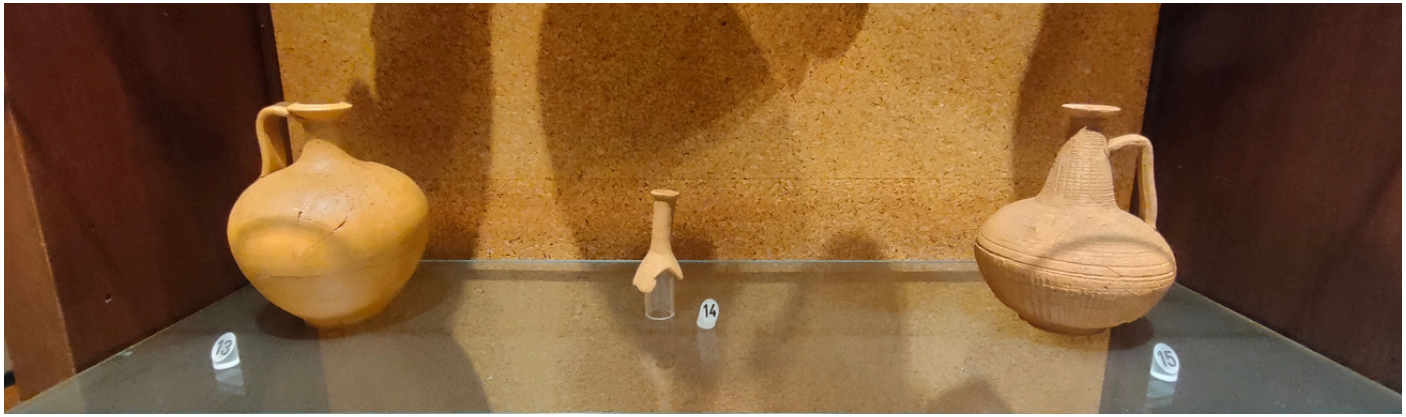


Tumba 54 (I sec. p.C.)

10) Cupita de strocidura itàlica

11) Cupa manna in sigillada sud-gàllica

12) Pingiada



Tumba 11 (I sec. p.C.)

13) Marighedda

14) Ampudda

15) Marighedda

REPERTUS DE CEA ROMANA



Tumba 48 (primu metadi II sec. p.C.)

16) Cupa in tinta niedda
a pasta ganuda
17) Cupa in sigillada africana
18, 19, 20) Marigheddas



Tumba 5 (primu metadi II sec. p.C.)

21) Pingiada | 25) Marighedda
22) Cupa in sigillada africana
23) Cupitas a pillu fini
24) Pitzereddu a pillu fini



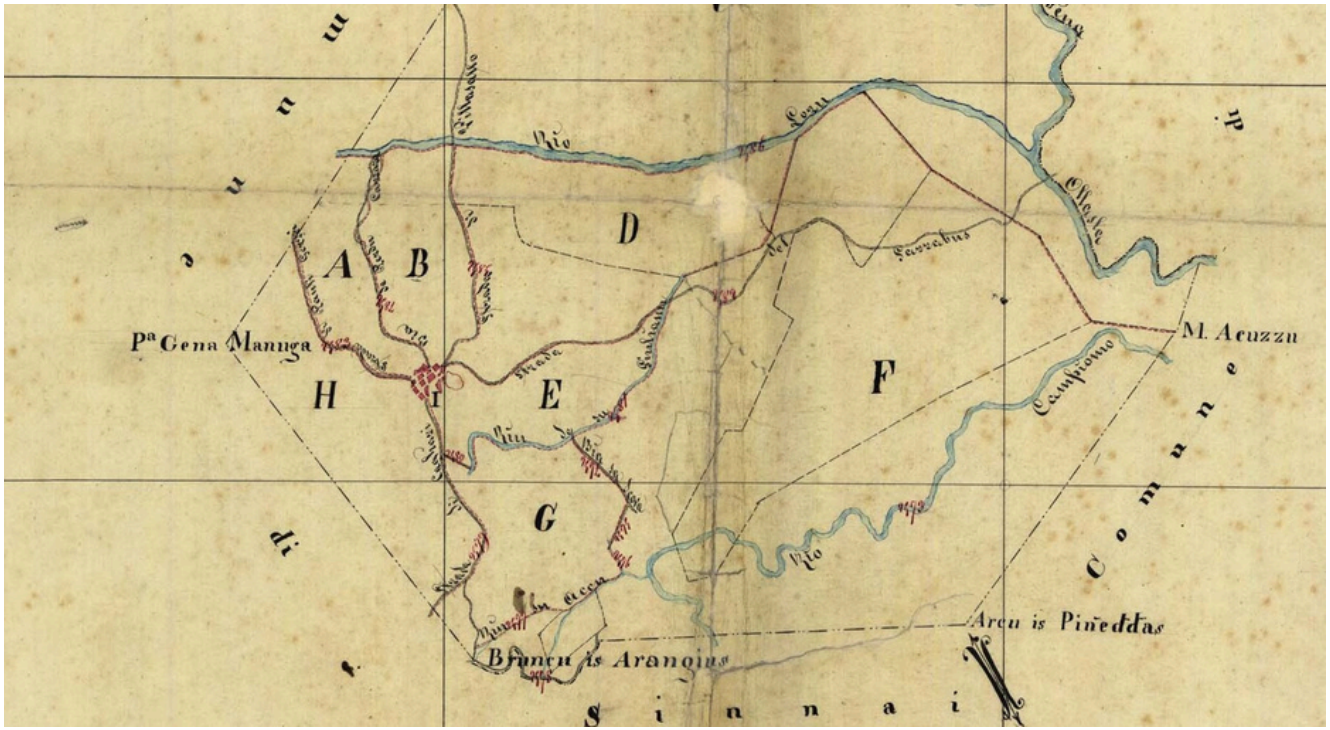
Tumba 5 (primu metadi II sec. p.C.)

26, 28) Màrigas
27) Pitzereddu

SA CHISTIONI DE SA BIA SARRABESA



Po traditzioni pentzaus ca sa bia orientali romana furiat innui oi passat sa SS 125 bècia. Ma parit chi non siat de aici poita sa Campu 'Omu non figurat in is cartas catastalis prima de s'acabbu de s'Otuxentus. Prima de custa esistiat una bia de serra chi dae Su Presoni lompiat dereta a Burcei.



SA CHISTIONI DE SA BIA SARRABESA

Custa podit essi sa bia romana antiga, o finas pùnica, poita cumprit su bisóngiu de primori de is populatzionis antigas: tenni a càstiu totu su logu. Cosa impossìbbili passendi in su bacu de is arrius Cannas e Picoca.

